

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA SOCIOLOGIE, ANDRAGOGIKY A KULTURNÍ ANTROPOLOGIE

Interakce kulturních identit v prostředí workcampu

Bakalářská diplomová práce

Obor studia: Sociologie -Kulturní antropologie

Autor práce: Lukáš Michálek

Vedoucí práce: Mgr. Jaroslav Šotola, Ph.D.

Olomouc 2018

Prohlašuji, že jsem bakalářskou diplomovou práci na téma „*Interakce kulturních identit v prostředí workcampu*“ vypracoval samostatně a uvedl v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použil.

V Olomouci dne

Podpis

Poděkování:

Děkuji Marie Knödlové za to, že mi umožnila rozvíjet moje zapálení pro workcamps, mým přátelům a spolubydlícím za schovívavost, pracovníkům INEX-SDA za pomoc a ochotu při sjednávání výzkumu, všem dobrovolníkům za důvěru a otevřenost a především Mgr. Jaroslavu Šotolovi, Ph.D. za odborné vedení, inspiraci a nekompromisnost. Největší dík patří mé rodině za podporu během celého mého studia na vysoké škole.

Anotace

Jméno a příjmení:	Lukáš Michálek
Katedra:	Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie
Obor studia:	Sociologie - Kulturní antropologie
Obor obhajoby práce:	Kulturní antropologie
Vedoucí práce	Mgr. Jaroslav Šotola, Ph.D.
Rok obhajoby:	2018

Název práce:	Interakce kulturních identit v prostředí workcampu
Anotace práce:	<p>Práce se zabývá analýzou procesu identifikace v rámci interkulturní komunikace účastníků mezinárodních dobrovolnických projektů (workcampů). Pozornost je v ní věnována zejména interpretaci organizačního rámce campů, jednání jejich aktérů a mocenským asymetriím, vznikajícím v rámci formování dobrovolnické skupiny. Teoretická část práce je zaměřena na kritické zhodnocení dosavadních teorií a epistemologie problematiky interkulturní komunikace a etnicity a logicky propojena s následnou empirickou částí. Data pro analýzu byla získána pomocí metod zúčastněného pozorování a polostrukturovaných rozhovorů. Samotný proces interakce ve skupině je pak analyzován na základě využití teoretického konceptu interkulturního kapitálu a teorie řízení identit v rámci designu zakotvené teorie.</p>
Klíčová slova:	Kulturní identita, Etnicita, Interkulturní komunikace, Identity management theory, Interkulturní kapitál, Situační etnicita, Zakotvená teorie, Workcamp
Title of Thesis:	Interaction of cultural identities in a workcamp environment

Annotation:	Thesis is based on the analysis of the identification process within the intercultural communication of the participants of international volunteer projects (workcamps). Attention is paid in particular to the interpretation of the organizational framework of the camps, the behavior of their actors and the power asymmetries arising from the formation of a volunteer group. The theoretical part of the thesis is focused on the critical evaluation of the existing theories and epistemology of the issue of intercultural communication and ethnicity and logically connected with the following empirical part. The data for the analysis was obtained by using participant observation and semi-structured interviews methods. The process of interaction in the group itself is then analyzed on the basis of the theoretical concept of intercultural capital and identity management theory within the design of grounded theory.
Keywords:	Cultural identity, Ethnicity, Intercultural communication, Identity management theory, Intercultural capital, Situational ethnicity, Grounded theory, Workcamp
Názvy příloh vázaných v práci:	Obrazová příloha, Předodjezdové informace, Osnova polostrukturovaného rozhovoru, Myšlenková mapa výzkumu
Počet literatury a zdrojů	35
Rozsah práce	95 s. (133 907 znaků s mezerami)

Obsah

ÚVOD	8
1. CÍL VÝZKUMU	11
1.1. VÝZKUMNÉ OTÁZKY	12
2. TEORETICKÁ VÝCHODISKA A KONCEPTUALIZACE POJMŮ	13
2.1. ETNICITA	13
2.1.1. ZÁKLADNÍ PŘÍSTUPY K POJETÍ ETNICITY	13
2.1.2. KONCEPTUALIZACE ETNICITY	18
2.2. KULTURNÍ IDENTITA	19
2.2.1. ESENCE, KONSTRUKT NEBO OXYMORÓN?	19
2.2.2. PROCESUÁLNÍ CHARAKTER IDENTIFIKACE	21
2.3. INTERKULTURNÍ KOMUNIKACE	23
2.3.1. INTERKULTURNÍ KOMPETENCE A CITLIVOST	24
2.3.2. INTERKULTURNÍ KAPITÁL A IDENTITY MANAGEMENT	25
3. METODOLOGIE VÝZKUMU A SBĚR DAT	28
3.1. VÝZKUMNÝ DESIGN A METODY	28
3.1.1. PRVNÍ FÁZE VÝZKUMU	29
3.1.2. DRUHÁ FÁZE VÝZKUMU	32
3.2. VÝZKUMNÝ VZOREK	34
3.2.1. CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO VZORKU	35
3.3. ZPRACOVÁNÍ A ANALÝZA DAT	37
3.4. REFLEXIVITA A DŮVĚRNOST	38
4. VÝSLEDKY VÝZKUMU	40
4.1. ETNOGRAFIE CAMPU	41
4.1.1. AKTÉŘI	41
4.1.2. SOCIÁLNÍ RISK JAKO ORGANIZAČNÍ VAKUUM A PLAVOUCÍ ZÁTKY	46
4.2. PROCES IDENTIFIKACE	49
4.2.1. CHARAKTER DIALOGU	49
4.2.2. JAZYKOVÁ IDENTIFIKACE	50
4.2.3. REPREZENTACE A REFLEXIVITA	51
4.3. OBSAHY INTERAKCE	53
4.3.1. TÉMATA DISKUZÍ	53

4.3.2. SALIENCE	56
4.4. FORMY INTERAKCE	59
4.4.1. AUTOEXOTIZACE	59
4.4.2. OŽEHAVOST BEZ NAPĚTÍ	60
4.5. FAKTORY INTERAKCE	61
4.5.1. KONFRONTACE TVÁŘÍ V TVÁŘ	61
4.5.2. BÝT OTEVŘENÝM	62
4.5.3. KOMUNIKAČNÍ A JAZYKOVÁ KOMPETENCE	63
4.5.4. PRIMUS INTER PARES? ANEB RŮŽOVÉ BRÝLE ROVNOSTI	65
4.6. INTERAKCE KULTURNÍCH IDENTIT	68
4.6.1. RELAČNÍ IDENTITA A INTEGRITA CAMPU	68
4.6.2. SYMBOLICKÁ INTERDEPENDENCE	70
4.6.3. FACEWORK	71
ZÁVĚR A DISKUZE	76
SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	81
SEZNAM PŘÍLOH	84

Úvod

Mezinárodní dobrovolnické projekty neboli *workcamps* jsou 2-3 týdenní akce pořádané neziskovými organizacemi, spolky či obcemi ve spolupráci se specializovanými dobrovolnickými organizacemi.¹ Každý takovýto dobrovolnický projekt je charakteristický zemí a lokalitou, ve které se koná a pracovním zaměřením (renovace, ekologie, práce s postiženými, s uprchlíky či s komunitou, organizace festivalů atd.) Vykonávaná práce je bez nároku na finanční odměnu, z pravidla v rozsahu 30 hodin týdně. Dobrovolníci si hradí pouze cestu na projekt, ubytování a stravu mají zajištěnu. Účastnit se mohou z pravidla maximálně 2 lidé z jedné země, kteří dosáhli plnoletosti a hovoří oficiálním jazykem *workcampu* na požadované úrovni (většinou angličtina). Dobrovolnická skupina se tedy většinou skládá ze 14 účastníků z různých zemí včetně dvou skupinových leaderů, kteří prošli školením organizace *workcampů*. Jejich role spočívá v mediaci činnosti skupiny a ve zprostředkování komunikace mezi dobrovolníky a lokálním partnerem projektu. Ten se stará o finanční a programové zajištění projektu a naplnění cíle *workcampu*, zajišťuje provedení výkonu práce a dobrovolníkům poskytuje přístřeší v podobě ubytování a stravy. *Workcamp* tedy představuje jakousi síť vztahů mezi dobrovolnickými organizacemi, lokálními partnery a skupinou dobrovolníků. Nutno podotknout, že podmínky na *workcampu* jsou velmi základní: jeho účastníci spí z pravidla ve spacích pytlích v malých prostorách či stanech, kuchyně a sprchy jsou často pouze provizorní. Navzdory tomuto možnému nepohodlí představuje nabídka vyjet na *workcamp* pro mnoho mladých lidí šanci, jak spojit příjemné s užitečným- tedy poznat širokou paletu lidí z různých koutů světa, jen s minimálním vynaložením finančních

¹ V ČR jsou to INEX-SDA, z.s., TAMJDEM, o.p.s. a program Trochujinak spolku DUHA. Na mezinárodní úrovni campy zajišťuje organizace Service Civil International.

a organizačních prostředků a zároveň se podílet na realizaci projektů zacílených na formování občanské společnosti a řešení problémů lokálních komunit.

Organizaci těchto projektů se věnuji již čtvrtým rokem a před provedením výzkumu jsem se rovněž zúčastnil tří různých zahraničních *workcampů* jako dobrovolník. Jako cílové prostředí pro mou bakalářskou práci jsem si je vybral z toho důvodu, že pro antropologický výzkum představují možnost zkoumat propojení globálních prvků v lokálním kontextu. Mým původním záměrem bylo studovat toto prostředí z hlediska potenciálů a dopadů, které pro lokální komunity skýtá možnost *workcamp* pořádat. V tomto případě se měl výzkum odvíjet formou provedení jeho ucelené etnografie. Jelikož se však jednalo o můj první větší výzkum, zdálo se vhodnějším vybrat určitou specifickou doménu *workcampu*, která by pro mě byla snadněji uchopitelnou. Díky spolupráci s dobrovolnickou organizací INEX-SDA jsem byl obeznámen s výzkumným šetřením organizace Solidarités Jeunesses, která ve spolupráci s University of Illinois a programem Erasmus+ mezi lety 2014 až 2016 realizovala smíšený výzkum s názvem Changing Perspectives, jehož se zúčastnil vzorek 900 dobrovolníků a 23 lokálních organizátorů. Perspektiva dobrovolníků zde byla zpracována formou multivariační, faktorové a komponentní analýzy, zatímco dopady na komunitu byly měřeny za pomoci participativního akčního výzkumu zpracovaného formou zakotvené teorie (Alliance of European Voluntary Service Organisations, 2016). Každá dobrovolnická organizace navíc zakončuje *workcampy*, které podporuje, dotazníkovým šetřením, jehož výsledky slouží jako evaluační materiál.

Tyto výzkumy a šetření dokáží efektivním způsobem vysvětlit jednání aktérů *workcampů* z makroperspektivy. Pro hloubkové porozumění situaci dobrovolníků je však vhodnější zvolit kvalitativní přístup. Rozhodl jsem

se tedy, že za téma svého výzkumu si zvolím interkulturní komunikaci odehrávající se mezi aktéry *workcampů*. Svou výchozí pozici jsem se však snažil neomezovat nějakým užším teoretickým paradigmatem. Hlavním cílem výzkumu bylo interpretovat průběh interkulturní komunikace účastníků *workcampů* ve vztahu ke kontextu jejich kulturní identity. Klíčovou pro mě byla zvolená metoda, které sestávala z kombinace zúčastněného pozorování a hloubkových polostrukturovaných interview. Samotný výzkum jsem uskutečnil ve dvou fázích- na přelomu července a srpna 2017 a v prosinci až únoru 2018. Získaná data jsem poté analyzoval formou designu zakotvené teorie. Výsledky výzkumu jsou součástí této práce, která, přestože je členěna na část teoretickou, metodologickou a analytickou, představuje logicky propojený celek, umožňující čtenáři hlouběji proniknout do v posledních letech stále více diskutovanějšího diskurzivního prostoru interkulturní komunikace s přesahy do oblastí etnografie komunikace a analýzy mocenských asymetrií.

1. Cíl výzkumu

Cílem mé práce je utvořit holistický obraz procesu interakce účastníků mezinárodních dobrovolnických projektů, tzv. *workcampů* (dále jen *campů*), pomocí interpretace vztahů jejich aktérů a rozkrytí specifik reflexe, konstrukce a (re)prezentace kulturních identit. Nezbytnou součástí výzkumu je analýza prostředí a organizačního rámce *campů*, které představují prostor styku mnoha intervenujících fenoménů, jako např. dobrovolnictví, kulturního šoku, interkulturní komunikace, kulturní výměny či neformálního vzdělávání, což poukazuje na interdisciplinární potenciál pro jeho zkoumání. Výzkum se přitom primárně nezaměřuje na provedení etnografie *campu*², ale výše nastíněný souhrn možných zdrojů dat konceptualizuje jako již předem existující síť vztahů mocenských asymetrií, ve které se interkulturní komunikace odehrává, a do které tedy účastníci *campů* vstupují s různými možnostmi pro vyjednání své identity (Otten & Geppert, 2009, s.15). Jednání účastníků na *campu* se zde snažím porozumět jak z emické perspektivy aktérovy komunikace sociálních významů, tak skrze etickou analýzu a pozorování vztahů v dobrovolnické skupině.

Teoretickou část práce pojmám nejen jako inventář pojmů relevantních pro můj výzkum a seznámení čtenáře s tématem, ale především si v ní kladu za cíl kriticky zhodnotit problematiku epistemologie celého teoretického rámce, kterého se můj výzkum týká a nastínit některé možné metodologické komplikace při jeho aplikaci. V návaznosti na praktickou část práce musím přiznat, že mou ambicí není generalizace a utvoření

² Ucelené etnografické analýze *workcampů* se věnovala např. Dana Marková ve své bakalářské práci *Dobrovolnictví à la carte. Etnografický výzkum vybraného workcampu (2012)*.

obecné teorie interakce na campu, což by z faktických důvodů a s přihlédnutím k délce a rozsahu výzkumu nebylo proveditelné. Každý *workcamp* je jiný a specifický podle složení účastníků, cíle campu, délky trvání, místní komunity organizátora a stylu vedení leaderů. Mým záměrem je především kriticky přiblížit čtenáři nevšední situaci dobrovolníka na campu analýzou situační podmíněnosti jeho jednání v rámci určité hierarchie skupinových vztahů. Organickým propojením teoretické, metodologické a empirické části práce se v posledku snažím o reflexi soudobého pojetí antropologie globalizovaného světa.

Práce je tedy koncipována jako skromný, ale komplexní příspěvek do stále se rozpínajícího teoretického a metodologického „*Vesmíru interkulturní komunikace*“ (srov. Otten & Geppert, 2009), který se pro mě během výzkumu stal centrálním tematickým prostorem a jehož stěžejní otázkou, kterou jsem si nucen společně s ostatními výzkumníky pokládat, je, zdali, a jakým způsobem, mohou být kulturní rozdíly důležité pro proces lidské interakce a komunikace. Široké pojetí této základní otázky jsem dále přeformuloval a uzpůsobil dle specifík zkoumaného terénu.

1.1. Výzkumné otázky

Hlavní výzkumná otázka *Jak probíhá interkulturní interakce mezi účastníky workcampů ve vztahu ke konstrukci jejich kulturních identit?* mapuje téma výzkumu rozvedením do tří vedlejších výzkumných otázek:

- 1.) *Jaké rámce volí aktéři pro konstrukci své identity a interpretaci svého sociálního jednání, proč tak činí?*
- 2.) *Jakým způsobem je interakce institucionalizována rámcem workcampu?*
- 3.) *Jak účastníci reflektují svou kulturní identitu v průběhu workcampu?*

2. Teoretická východiska a konceptualizace pojmů

„Identity would seem to be the garment with which one covers the nakedness of the self: in which case, it is best that the garment be loose, a little like the robes of the desert, through which one's nakedness can always be felt, and, sometimes, discerned. This trust in one's nakedness is all that gives one the power to change one's robes.“ James Baldwin

Následující část práce je věnována teoretické reflexi zkoumaného tématu. Týká se především vymezení a epistemologického zhodnocení třech základních pojmů: Etnicita, Kulturní identita a Interkulturní komunikace. Nehovořil bych ani tak o teoretickém vymezení, jako o konceptualizaci- mým záměrem je, aby si čtenář mohl upřesnit, v jaké *“intelektuální kuchyni”*, tedy v jakém základním teoretickém rámci byla formována empirická data, při jejich získávání. Popis samotných teoreticko-analytických *“nástrojů”* provádím v poslední kapitole této části v těsné návaznosti na část metodologickou.

2.1. Etnicita

2.1.1. Základní přístupy k pojetí etnicity

Před samotnou konceptualizací nejdříve připomenu čtyři možná teoretická východiska a autory, kteří s nimi ve svých teoriích etnicity pracují.³ Chci tím také ilustrovat fakt, že etnicita, jakožto pojem, je vždy nutně vztažena k určitému teoreticko-metodologickému konceptu, který ji teprve dává explanační hloubku (Jakoubek, 2016, s.15-16). Nelze tedy zůstat u obecné definice sociologického slovníku, který definuje etnicitu jako *„komplexní a dynamický otevřený znakový systém vzájemně a trvale se ovlivňujících proků, které vznikají, reprodukují se a zanikají v kultuře a ve společnosti, (...) jako svého druhu nástroj diferenciací lidstva na skupiny“* (Petrušek, 1996, s.277). Již zde je patrné, že etnicita je natolik širokým pojmem, že je nutné při studiu jednotlivých teorií

³ Základem pro rozdělení přístupů mi byl esej T.H.Eriksena: *Epistemologický status konceptu identity* (Eriksen, 2007, s. 80-97).

ethnicity brát v úvahu úhel pohledu, který uplatňují. Dále nutno podotknout, že všichni autoři, které zmiňuji, svým přístupem stojí mimo půdu primordialismu a s ním spojeným problémem esencialismu.⁴

Prvním možným východiskem je **realismus** a pojetí ethnicity Frederika Bartha. Těžiště jeho přístupu spočívá v odklonu od zkoumání ethnicity jakožto esenciálního a objektivně daného inventáře kulturních obsahů ke zkoumání ethnicity jakožto hranic, které nezávisle na těchto obsazích, regulují sociální jednání a vztahy. Barth u těchto hranic předpokládá sepětí se souborem reálně existujících norem a pravidel řídících mezietnickou interakci (Barth, 2016, s.211-212). Tímto však také předpokládá, že zde budou aktéři, kteří tato pravidla ve svém jednání reálně dodržují. Na druhou stranu jeho přístupu nelze upřít konstruktivistický přínos s důrazem na základ v emické perspektivě, což lze ilustrovat jeho základním východiskem: *„etnické skupiny jsou kategoriemi askripce a identifikace ze strany samotných aktérů a tudíž představují organizační princip mezilidských vztahů“* (Barth, 2016, s.206).

Tímto se dostáváme k **nominalistickému** přístupu Abnera Cohena, který se kriticky vymezuje vůči Barthovi, když tvrdí, že etnicitu nelze pojímat jako dělení na nádobu a obsah, čímž bychom redukovali její dynamický charakter, který je závislý na konkrétních historických procesech, stejně jako popřeli, *„že osobnost je otevřený systém, který se za měnících se sociokulturních podmínek modifikuje kontinuální socializací“* (Cohen, 2016, s.124). Etnicitu mimo jiné konceptualizuje jako proměnnou, kterou je obtížné zkoumat jako samostatný fenomén zejména proto, že se nachází ve stavu vzájemné závislosti s řadou dalších proměnných. Nabízí pohled na etnicitu jakožto na heuristický koncept, pomocí kterého můžeme lépe pochopit symbolické vzorce jednání aktérů jako specifickou formu mocenského jednání

⁴ Základní dělení přístupů na primordialismus a instrumentalismus nalezneme např. v knize T.H. Eriksena (2007, s.101).

s ohledem na ekonomické a politické vztahy mezi skupinami (Cohen, 2016, s.119-130).

Zde bych udělal malou odbočku a upozornil na význam, který pro mou práci tento pohled skýtá: umožňuje mi opustit naivní předpoklad čistého a jednoznačného světa, roztržitého do kulturní hromádek, podobně, jako jsou kostičky lega roztrženy do jednotlivých krabic podle toho, jestli hodláte postavit hrad či vesmírnou loď. Možná by tomu tak bylo, pokud bychom se nacházeli v izolaci svého vlastního dětského pokojíčku. Zde musím přiznat také přínos Bartha, neboť mimo pokojíček mě už nezajímají *objektivně dané difference popsané na krabicích lega*, nýbrž to, jak je s legem dětmi ve skutečnosti nakládáno, tedy etnicita jakožto situačně podmíněný jev.

Svět je tedy v mé metafoře spíše jako školka, kde nejsme sami a na dílky z našeho hradu si často činí nárok ostatní děti. Od stavění hradu podle plánu se naše pozornost přesunuje k tomu, s kým jsme hrad nuceni stavět. S tímto vědomím se můžeme od školky posunout zpět ke Cohenovu nominalismu a shrnout ho pro mé téma práce relevantním tvrzením: „*Kultury etnických skupin jsou univerza takových formálně nepolitických formací a aktivit, které jsou v průběhu sociálního jednání zpolitizovány.*“ (Cohen, 2016, s.125). Etnicita tak podle Cohena vzniká teprve na základě mocensky motivované interakce aktérů, kteří do ní vnášejí určitý řád. Pro mě nejdůležitějším krokem Cohena vůbec, je (oproti Barthovi) jeho metodologicky osvobozující důslednost v oddělení etnicity od kultury, když ve své esejí považuje za etnickou skupinu dokonce makléře z londýnského City (Cohen, 2016, s.127-129).

Instrumentální sociologický přístup Cohena pak kriticky doplňuje obrácením pozornosti k **psychologickému** rozměru etnicity zohledněním proměnných „emoce“ a „okolnosti“ Arnold Epstein. Tam, kde Cohen kritizuje Bartha za přílišný naturalismus, kritizuje Epstein Cohena za přecenění aktérových motivací jednání jakožto racionální kalkulace bez emočního zájmu

(Epstein, 2016, s.286-287, 302 – 303). Podle T.H.Eriksena lze jeho kognitivní přístup k interpretaci sociálních symbolů, inspirovaný prací Erika Eriksena, považovat za tehdejší položení základu pro konceptualizaci pojmu etnická identita. (Eriksen, 2007, s.84).

Poslední epistemologickou perspektivou, kterou zde uvedu je stanovisko sociálního **konstruktivismu**.⁵ Protože campy představují pro interakci kulturních identit účastníků do jisté míry specifický, sociálně ohraničený kontext, rozhodl jsem se tuto perspektivu zúžit a ilustrovat pomocí situationalistického přístupu Jonathana Y. Okamury, který se kreativním způsobem odklání od makroperspektivy a problémů reifikace s ní spojených. Podle Okamury je jednou z výhod mikrosociologického přístupu to, že *„měnící se významy etnicity, různá kritéria pro připisování etnických identit, pružnost etnických hranic a kolísající relevance etnických a jiných sociálních identit jsou jak aktérovi, tak badateli nejlépe patrné právě na tomto stupni abstrakce.“* (2016, s.337). Nutno však dodat, že při užití tohoto přístupu při provádění výzkumu je reflexe prostředí a vlastní situovanosti v něm pro zachování věrohodnosti více než nutnou. Jádrem tohoto přístupu k etnicitě není zkoumání kulturního inventáře ani obecných normativních vzorců jednání, ale propojení dvou aspektů kontextu, ve kterém se interakce odehrávají:

1.) **Strukturální aspekt** představují omezení prostředí, které zahrnují jak potenciál pro aplikaci určitého kulturního kapitálu, tak externalizovanou a objektivizovanou síť mocenských vztahů. Okamura tento aspekt *de facto* pojímá jako přítomnost etického a „objektivního“ úhlu pohledu badatele a dodává, že *„V některých situacích může být etnicita relevantním faktorem ovlivňujícím interakci aktérů, přičemž v jiných situacích se jejich vztahy odehrávají na základě jiných atributů, jako jsou třída, náboženství, zaměstnání, pohlaví, osobnost*

⁵ Eriksen se ve svém epistemologickém vymezení věnuje ještě historické perspektivě, pro kterou však v mé práci není prostor z hlediska její relevance pro mé téma (srov. Eriksen, 2007, s.84-86).

atd.“ (2016, s.339). Připomeneme-li si zde Cohenovo široké pojetí etnicity, naše pozornost se začne pomalu přesouvat od snahy etnicitu vymezit jako teoreticky situovaný koncept, ke hledání jejího procesuálního ukotvení, k čemuž se dostaneme v další kapitole.

2.) Předtím je ještě nutno poukázat na druhou a totiž **kognitivní dimenzi** situační etnicity, kterou lze přirovnat k emické perspektivě aktéra. Zahrnuje jeho hledisko interpretace kulturních symbolů, „*připisování etnické identity sobě a druhým za účelem interakce*“ (Okamura, 2016, s.340) a závažnost, kterou pro něj v daném kontextu etnicita představuje (tamtéž). Aktér tedy v rámci sebeaskripce *performuje* svou identitu na základě její modifikace podle významu, který má pro danou interakci. V určitých situacích může být veden naopak k tomu, aby svou etnickou identitu zastíral a vycházel z jiných sociálních statusů, které má k dispozici (tamtéž). Mocenská asymetrie v interakci nemusí být pouze derivátem struktury prostředí, ale naopak důsledkem askriptivního jednání. „*K takovému stavu může dojít, když opačná strana nebo skupina, zaujme relativní pozici moci, což jí umožňuje upřít té druhé specifickou etnickou identitu nebo nároky, které prosazuje*“ (Okamura, 2016, s.340).

Situationalistický přístup se přitom nesnaží obsáhnout všechna možná vysvětlení jednání na individuální úrovni, ale „*dokáže zhodnotit, jakou instrumentální výhodnost mají pro aktéry alternativní zdůvodnění jednání, a dokáže logicky vysvětlit, proč si aktéři pro interpretaci sociálního jednání volí jeden rámeček, a ne jiný*“ (Mitchell, 1974, s.31 cit. podle Okamura, 2016, s.341). V analýze interakce tak badatel obrací pozornost k těm prvkům kulturního inventáře, které sám aktér považuje za významné a také k tomu, jak s nimi zachází. Všimá si jak zjevných prvků, jako je ošacení, jazyk či předměty symbolického charakteru, tak hodnotových orientací, morálních norem ale i diskurzivních znalostí.

2.1.2. Konceptualizace etnicity

Nyní můžeme přistoupit k samotné konceptualizaci etnicity v návaznosti na výše uvedené přístupy, které by šlo shrnout tak, že si položíme stejnou otázku, kterou si ve svém zhodnocení analytického přínosu konceptu etnicity pokládá T.H.Eriksen. Ta totiž nezní *“Co je to etnicita”*, ale *“Jak může být etnicita co nejužitečněji konceptualizována”* (2007, s.94). Jaká je tedy povaha konceptu etnicity? V souladu s postmoderním a kritickým diskurzem v antropologii lze na tuto otázku reagovat tvrzením, že etnicita je nejen sociálním konstruktem, ale především konstruktem samotného badatele (Eriksen, 2007, s.90). Podobně k etnicitě přistupuje ve své předmluvě ke knize *Teorie etnicity* Marek Jakoubek, když parafrázuje příměr Leopolda Pospíšila: tvrdí, že etnicita, podobně jako právo, není věcí ve světě, která by čekala na své odhalení, nýbrž badatelským nástrojem (2016, s.21) s čímž souvisí problematika antropologické reprezentace, diskutovaná např. ve sborníku *Writig culture*⁶, pro české čtenáře shrnutá např. ve článku Michala Tošnera (2008). S přihlédnutím k výše zmíněné kritice jsem se pro potřeby své práce rozhodnul konceptualizovat etnicitu *„Jako koncept [který] existuje (přinejmenším) ve dvou úrovních- v analytické rovině badatele a v národní rovině informátorů.“* (Eriksen, 2008, s.94).

Jsem si vědom toho, že výše popsané epistemologické přístupy mohou vypadat jako úhledně nastrojený švédský stůl, ze kterého si lze eklekticky vybírat podle toho, jak se nám to zrovna hodí. Abychom se vyhnuli nebezpečí vytvoření teoretického *“dortu á la pejsek a kočička”*, připomínám ještě jednou, že se jedná pouze o načrtnutí teoretického rámce, který si lze představit jako čtyři navzájem propojené stránky, které je nutné mít na paměti před

⁶ Pro ilustraci mého problému lze uvést např. úryvek z eseje Paula Rabinowa: *„We do not need a theory of indigenous epistemologies or a new epistemology of the other. We should be attentive to our historical practice of projecting our cultural practices onto the other“* (Rabinow cit. dle Clifford a Marsus, 1986, s241)

uchopením samotného tématu interkulturní komunikace. Přičemž stříbrnou nití, která jednotlivé stránky propojuje a kterou zde sleduji, je vyobrazení etnicity jakožto fenoménu protknutého mocenskými asymetriemi a procesuálním charakterem, a to jak v analytické rovině badatele, tak v nativní rovině informátora.

2.2. Kulturní identita

Na tomto místě musím přiznat, že název mé práce byl zvolen poněkud nešťastně. Obsahuje totiž hned dva pojmy, které se (snad nevděk) staly v průběhu let pomyslnými „odpadkovými koši“ antropologie.⁷ Nejen, že jsou *kultura* a *identita* díky své šíři a vágnosti pojmy vyžadujícími veliké úsilí při jejich konceptualizaci a zvyšujícími tak riziko se teoreticky minout se čtenářem, problém ale spatřuji zejména v jejich esenciální a diskurzivní zátěži. Pro důslednou konceptualizaci obou pojmů zvlášť zde není prostor a proto je konceptualizuji v rámci jednoho pojmu *kulturní identita*. Problematice kulturní identity a jejího vymezení se věnoval např. britský sociolog a teoretik kulturních studií Stuart Hall. Jeho odlišení esencialistického a konstruktivistického pojetí kulturní identity nám zde bude prvním krokem k tomu, abychom se pasti pojmového nedorozumění vyhnuli. Za povšimnutí zde stojí sledovat linky klasických sociologických dichotomií sociální *statika vs. dynamika* a *aktér vs. struktura*, které jsou v rámci těchto pojetí zjevnými.

2.2.1. Esence, konstrukt nebo oxymóron?

1.) **Esencialistické pojetí** kulturní identity předpokládá, že lidé žijí v kulturách, jako v jasně vymezených autopoietických systémech, řídících se svou vlastní vnitřní logikou. V rámci antropologie se v této souvislosti často

⁷ Viz. problematika antropologické reprezentace na předchozí stránce. Jako „koš“ jsem je označil proto, že v rámci kritického diskurzu v antropologii často představují prvky, kterých se je předně třeba zbavit (či se s nimi jinak vypořádat), abychom mohli vůbec k tématům s nimi spjatým přistoupit.

používá kritická metafora světa, jakožto kulečnickového stolu, na kterém do sebe jednotlivé kultury narážejí, jako kulečnickové koule (srov. Wolf, 1982), bez možnosti se jakkoli protnout. Hall tvrdí, že esencialistické pojetí nahlíží na kulturní identity

„ve smyslu jedné, sdílené kultury, jakéhosi kolektivního 'pravého já', které se skrývá uvnitř mnoha rozdílných, povrchních či uměle vytvořených 'já', a které je společné lidem se sdílenou historií a původem. V rámci této definice naše kulturní identity odrážejí společné historické zkušenosti a společné kulturní kódy, které nám jako 'jednomu lidu' poskytují stabilní, neměnné a kontinuální rámce referencí a významů pod proměnlivými rozdíly a obraty našich skutečných dějin“ (1990, s. 223, originál v angličtině).

Metaforicky si lze v tomto pojetí kulturní identitu představit jako archív, který je skrytý hluboko pod povrchem nestabilních dějinných a diskurzivních bouří a změn, jehož obsahem jsou reprezentace aktéra, jakožto člena určité skupiny. Archiv je imaginárním, leč objektivním, s jasně uspořádanými policemi, které reprezentovaný materiál strukturují do narativu, který minulosti vdechuje neustálý punc aktuality. Martin Paleček ve své kritice pojmu *kulturní identita* poukazuje na sepletí esencialistického pojetí kulturní identity s nacionalismem, pro který jsou podle něj národy jediným smyslem historie a dále upozorňuje na fakt, že toto pojetí opomíjí řadu jiných forem vztahů a identifikace (2008, s.63).

Jakkoli se může zdát esencialistické pojetí pro kvalitativní sociálněvědní výzkum dnes již těžko aplikovatelné, je užitečné ho brát v potaz alespoň do té míry, do jaké ho v potaz berou samotní aktéři. Výzkumník by si však měl zachovat kritický odstup vůči emickým pohledům aktérů, neboť jejich narace mohou obsahovat tzv. „changing same“ (srov. Gilroy, 1995, s.106), tedy různé druhy racionalizací prvků identit, které jsou zkonstruovány tak, aby odpovídaly diskurzivním představám o tradičnosti a zároveň toto konstruktivní hledisko zastřely.

2.) Východiskem **konstruktivistického pohledu** je podle Halla (oproti osvícenskému subjektu u esencialistického pojetí) subjekt sociologický, který již neexistuje jako *ding an sich*, ale jako výslednice interakce mezi já a společností (srov. Hall, 1996, s.597-598). Proces externalizace kulturních obsahů a konstrukce identit jde ruku v ruce s procesem jejich internalizace, což je pomyslným intersubjektivním sociologickým překlenutím propasti mezi subjektivitou aktéra a objektivitou sociální struktury (tamtéž). Mezi základní charakteristiky tohoto pohledu patří jeho důraz na chápání identit, jakožto produktů sociální interakce, vyznačující se svou nestabilitou a fluiditou. Paleček k tomuto pojetí oprávněně dodává, že „*v takovém případě však není jasné, proč bychom měli vůbec přijímat pojem identity, neboť celá taková definice zní jako jeho pravý opak.*“ (2008, s.64)

2.2.2. Procesuální charakter identifikace

Položme si nyní opět otázku, jak nejvhodněji lze kulturní identitu v rámci mého výzkumu konceptualizovat, a přitom se zdržet výše popsaných kontradikcí. Cestou by mohl být třetí pohled na kulturní identitu, který nám Hall nabízí. Tento pohled je charakteristický tzv. postmoderním subjektem, který se vyznačuje tím, že nemá žádnou stálou fixní identitu (Hall, 1996, s.598), ale prochází neustálým procesem identifikace, což jeho identitu činí fragmentovaně, faceticky a mnohostranně konstruovanou kolem často si odporujících diskurzů, praktik a pozic. V rámci campu tak lze očekávat to, že proces identifikace mezi účastníky je procesem konstrukce identity situačního a dialogického charakteru a pozornost výzkumníka by se tak měla soustředit na samotný proces identifikace a pozice, ze kterých do něj aktéři vstupují.

Chápat kulturní identity jako proces je zcela zásadní pro opuštění myšlení v binárních opozicích *bud' - a nebo a jak-tak* a jejich nahrazení kóanem *nejen-i*

zároveň. Z této pozice jsme pak s to uchopit identity aktérů jako nejen v mnoha ohledech velmi podobné, ale i zároveň hluboce odlišné. Domnívám se tedy, že vzdát se pojmu kulturní identita není nutné, pokud jsme jej takto důsledně konceptualizovali. Jenkins dokonce tvrdí, že v tomto případě bychom neměli opomíjet “kulturní inventáře”, konstruované v průběhu interakce skrze kategorizace a reprezentace, neboť „Chcete-li se soustředit na sociální konstrukci ‘kulturní’ odlišnosti, musíme vzít do úvahy i sociální konstrukci ‘kulturní’ podobnosti (...) Odlišnost a podobnost jsou představami nikoli však fikcemi“ (Jenkins, 2016, s.137). Možná by však bylo vhodné (s přihlédnutím k výše zmíněnému důrazu na procesualitu) zdržet se označení “kulturní inventář”, opustit tak metaforu archívu a nahradit ji metaforou cestovatele (jakožto postmoderního subjektu), který se mění podle toho, jakou krajinou zrovna prochází a hlavně s kým ji prochází. Krajina nemá jako archiv pevně dané police, ale cesty, po kterých v ní kráčíme, volíme zejména s ohledem na naše spolucestovatele. Navíc víme, že se zde tyto cesty neobjevily náhodou, mají svou historii, někdo je před námi zbudoval a tím nás nakonec i donutil projít skaliska, do kterých jsme se původně vůbec dostat nechtěli. Dokonce pak my sami svým putováním vytváříme pěšiny. Ne zřídka se nám stane, že se po cestě setkáme s jinými dobrodruhy, kteří mají dozajista tu nejnovější mapu terénu, a vědí, podle nich daleko lépe, než my, kde nalézt tu nejlepší krčmu a “přátelsky“ nás upozorní, že naše tempo a zvolené cesty zrovna neodpovídají jejich vizi spořádaného cestovatele v kondici. Krajinou zde přitom myslím společný narativ kulturní identity aktérů v interakci, jenž se stává procesem, „který není nikdy dokončen, a který je konstruován skrze, nikoli vně reprezentací.“ (Hall, 1990, s.222). Jako reprezentace bychom mohli označit symboly a praktiky, které aktéři užívají pro legitimizaci svého místa uvnitř narativu minulosti, který je skrze tyto reprezentace zpřítomňován.

Na tomto místě uvádím zcela zásadní konceptualizaci pojmu kulturní identita, která slovy Halla shrnuje všechny výše zmíněné aspekty jejího procesuálního charakteru:

„Kulturní identita je jak záležitostí 'stávání se' tak 'bytí'. Nachází se stejně tak v minulosti, jako v budoucnosti. Není něčím, co již existuje, přesahující prostor, čas, historii a kulturu. Kulturní identity pocházejí vždy odněkud, mají svou historii. Jako vše co je historické však podléhají konstantní změně. Daleko od věčné fixace v jakési esenci minulosti jsou subjektem neustálé 'hry' historie, kultury a moci. Daleko od toho, že by byly zakotveny v pouhém 'zotavení se' z minulosti, která má být odhalena, a která, pokud je odhalena, nám navždy zajistí pocit jednoty sebe sama, identity jsou jmény, které dáváme různým způsobům, jimiž jsme umisťování, a jimiž se umisťujeme do narativů minulosti.“ (1990, s.225, originál v angličtině)

2.3. Interkulturní komunikace

Po důkladné přípravě základních pojmů bude posledním krokem, který je třeba provést, načrtnutí mapy tematického prostoru *galaxie interkulturní komunikace*, do kterého se následně v praktické části práce vydáme. Samotný pojem interkulturní interakce může vzbuzovat dojem, že se jedná o doménu komunikace se světem *tam venku s těmi druhými* za hranicemi našich národních států. Nejde však ani tak o komunikaci v úzkém slova smyslu, jako spíše o specifickou formu sociální interakce, která se vyznačuje tím, že ve větší či menší míře abstrahuje od samozřejmosti naší každodenní komunikační situace, čímž se zvyšuje komplexita významů a asymetrie pozic mezi aktéry v interakci (srov. Moree, 2015; Otten & Geppert, 2009; Pöllmann, 2013). Účastníci campů se navíc nachází v o to více specifické situaci, neboť skupina, které jsou součástí, je národnostně vysoce diverzní. Není zde tedy, slovy Alfreda Schütze, jeden kulturní vzor, který by se nám stal nesamozřejmým a tím by problematizoval naši identitu (Schütz, 2013, s.402), problematickou

se stává samotná situace diverzity na campu. Tuto situaci si můžeme dále přiblížit rozdělením na emickou a etickou perspektivu.

2.3.1. Interkulturní kompetence a citlivost

Z pohledu aktéra nás bude zajímat vnitřní podmíněnost jeho možnosti reflektovat nesamozřejmost celé situace. S přihlédnutím k tomu, že komunikace obecně není pouhou instrumentální dovedností ke sdělování informací, ale také prostředkem utváření sociálních vztahů (srov. Pokorný, 2010; Moree, 2015) lze tedy hovořit o určité nutnosti porozumění kontextu vztahu odlišnosti. Za zmínku stojí v akademickém diskurzu mnohokrát diskutovaná kontaktní hypotéza Gordona Allporta, který hovoří především o nutnosti vstupovat do vztahu s odlišností skrze kontakt tváří v tvář, což by mělo přispět k našemu porozumění rozporu mezi mechanismem typizace a zkušeností osobního kontaktu a tím k redukci předsudečného vnímání *těch druhých* (srov. Moree, 2015). Alfred Schütz o vztazích tváří v tvář tvrdí, že pro aktéry je v nich typické reciproční vnímání sebe i druhého, jakožto jedinečných individuálních osobností (Schütz, 2013, s.411). Mějme však na paměti tenzi, která spočívá mezi vnímáním osobnostní roviny a popřením kulturního pozadí.

V českém prostředí se interkulturní komunikaci jak teoreticky, ale především v praxi věnuje Dana Moree, která upozorňuje na fakt, že samotný kontakt nestačí. Aktéry v interkulturním setkání bychom neměli posuzovat podle míry osvojení interkulturní kompetence k jednání, neboť samotné toto setkání se týká spíše otázky etické, nežli instrumentální (Moree, 2015, s.131-132, 135). Moree tak předpokládá, že za úspěšným interkulturním setkáním stojí určitá interpretační rovina mezilidských vztahů, kterou bych přirovnal k emickému charakteru antropologické imaginace. Z hlediska vnitřní perspektivy aktéra tedy lze hovořit o tom, *„že jsme ochotni permanentně předefinovávat vlastní bytí, vlastní identitu, jsme ochotni připustit dialog mezi námi*

a druhými a v tomto dialogu (vnitřním nebo reálném) adaptovat svoji existenci a vytvářet společně nové aspekty reality“ (Moree, 2015, s.132). Jednání aktérů pak lze analyticky charakterizovat šesti druhy strategií reflexe a konstrukce kulturních rozdílností: *Popření – Obrana – Minimalizace – Přijetí – Adaptace – Integrace* (Moree, 2015, s.133-135).

2.3.2. Interkulturní kapitál a Identity management

Nyní se dostávám k samotnému závěru teoretické části práce, který již volně přechází v část metodologickou. Stručně v něm čtenáři představuji dva nástroje etické analýzy interkulturní komunikace, se kterými jsem následně operoval v rámci praktické části práce.

1.) **Interkulturní kapitál** představuje jednu z možností, s jakou lze analyzovat sociokulturní rozdílnost a mocenské asymetrie projevující se v interkulturní komunikaci. Autorem konceptu je Andreas Pöllmann, který se inspiroval teorií francouzského sociologa a antropologa Pierra Bourdieu. Pöllmann tvrdí, že interkulturní kapitál, kterým mohou aktéři v interkulturní komunikaci vyvíjet symbolické násilí, se může manifestovat jak ve svých objektivizacích (např. *Pražský hrad jako památka UNESCO*), tak ve formě aktérova habitu (*diskurzivní znalosti, komunikačních kompetence, interkulturní přátelství, životní zkušenosti z interkulturního prostředí či výše zmíněná interkulturní senzitivita*) (srov. Pöllmann, 2013).

Klíčovou myšlenkou Pöllmannova konceptu je fakt, že někteří aktéři v interkulturní komunikaci se mohou vyskytovat ve výhodnější pozici pro uvědomění a reflexi svého interkulturního kapitálu a tím disponovat větším potenciálem pro aplikaci symbolické moci. Jejich pozice je přitom určována čtyřmi základními faktory: *Osobnostními charakteristikami – Vztahy ve skupině – Výchovou daným kapitálem – Bojem o symbolickou moc*. (srov. Pöllmann, 2013). Pöllmannův koncept interkulturního kapitálu jsem jako analytický nástroj zvolil také proto, že v rámci Bourdieuova odkazu propojení

subjektivity aktéra a objektivitu struktury dobře koresponduje s mým základním východiskem teoretického rámce etnicity.

2.) V rámci **Teorie řízení identit** (v originále *Identity management theory*) si její autoři Tadasu T. Imahori a William R. Cupach pokládají otázku, zdali k interkulturní kompetenci aktéra přistupovat jako ke kulturně univerzální či kulturně specifické formě jednání při interkulturní komunikaci. Jejich východisko je trojí: a.) Aktérova schopnost uzpůsobit své jednání k tomu, aby bylo jak akceptovatelné, tak efektivní je kulturně univerzálním standardem. b.) Jednání, které je považované za akceptovatelné a efektivní je však kulturně relativní. c.) Výsledné rozdílnosti v očekáváních akceptovaného a efektivního jednání lze označit za kulturně synergické, neboť aktérům samy o sobě umožňují vyjednání jejich idiosynkratické identity (Cupach & Imahori, 2005).

Důležitou součástí interkulturní kompetence je tzv. *facework*, jenž je dle Goffmana a teorie zdvořilosti Levinsona a Brownové schopnost takového jednání, které vede k definování pozitivní společenské hodnoty vlastní identity, neboli *tváře* (srov. Pokorný, 2010; Cupach & Imahori, 2005, Goffman, 1999). V rámci pozorování vztahů v dobrovolnické skupině campu mi analýza strategie *faceworku* umožňuje k identitám aktérů přistoupit z hlediska jejich procesuálního charakteru; Cupach a Imahori rozlišují tři fáze vývoje interkulturního vztahu (s tím, že v závislosti na situaci může komunikace aktérů nabývat také formy intrakulturní či interpersonální):

a.) V *trial fázi* je pro aktéry kulturní dimenze jejich identity vnímána jako silně rozdílná a význačná a do jisté míry ohrožující jejich *tvář*, což může vést k tomu, že se v první řadě pokusí vyhledat to, co mají společné. b) Ve fázi *zapletení* (*Enmeshment*) pak aktéři dále prohlubují svůj vztah vytvářením společného symbolického interpretačního rámce, který je v podstatě nově vzniklou externalizací původně chybějícího normativního rámce pro interkulturní setkání. 3.) Pro plně efektivní a akceptované jednání je potřeba

vytvoření společné *relační identity* aktérů, k čemuž dochází ve fázi *opětovného vyjednání* (*Renegotiation*). Při tomto vyjednávání již nejsou rozdíly konstruované v procesu interakce tvář ohrožujícími, ale naopak představují integrální prvek relační identity (2005). V rámci třetí fáze tak aktéři přistupují k interkulturnímu vztahu prakticky z výše zmíněné roviny antropologické imaginace. Pro badatele je zde důležité, aby se vyvaroval romantizujícímu pohledu na aktéry, jakožto na vítěze počítačové hry postupující do dalšího levelu interkulturního vztahu, neboť samotné fáze vztahu se můžou opakovat, probíhat cyklicky a odehrávat se pokaždé jinak v rámci různých situací.

3. Metodologie výzkumu a sběr dat

„Malá procházka do akademické oblasti [interkulturní komunikace] se může stát náročným výletem skrze klikaté a strmé teoretické stezky, kluzké a občas zablácené metodologické pěšiny a podezřelé intelektuální krčmy, které nabízejí jen dočasné emocionální přístřeší a potravu pro zamýšlení.“ (Otten & Geppert, 2009, s.4, originál v angličtině)

Realizaci výzkumu jsem započal na přelomu července a srpna 2017. V té době jsem měl za sebou již *pilotní fázi*, ve které jsem provedením polostrukturovaných rozhovorů se dvěma participantkami zjišťoval relevanci určitých okruhů a témat a hledal si tak cestu k vymezení výzkumu. Zjistil jsem, že se z hlediska teoretického, metodologického i interpretačního dostávám do velmi širokého a navíc interdisciplinárně expandujícího prostoru, který Matthias Otten a Judith Geppert ve svém metodologickém *„Stopařově průvodci“* nazývají *„Galaxii interkulturní komunikace“*⁸ (srov. 2009). Přístupů, kterými lze do této *galaxie* proniknout se nabízí celá řada- od sociální psychologie, přes etnografii komunikace až po diskurzivní analýzu. Ačkoli bych svůj výzkum z hlediska výzkumného designu za interdisciplinární neoznačil, neboť jako primární design jsem zvolil **zakotvenou teorii**, v rámci analýzy dat jsem se snažil o určitou flexibilitu analytických pohledů, která by, alespoň v malé míře, dokázala obsáhnout komplexitu tématu interkulturní komunikace a identifikace. Následující část textu je popisem čtyř stran metodologického kompasu, pomocí kterého jsem svůj výzkum skrze *„Galaxii interkulturní komunikace“* navigoval.

3.1. Výzkumný design a metody

Při volbě výzkumného designu jsem vycházel jak z tématu výzkumu, tak s proveditelnosti daných technik. Jelikož mým záměrem bylo pochopení

⁸ Autoři ve své metafoře tento prostor pojímají jako prostor diskurzivní.

procesu reflexivity kulturních identit u aktérů a zároveň popis intervenujících podmínek prostředí campu, hledal jsme takový postup, pomocí kterého bych byl schopen induktivním způsobem spojit emickou a etickou stránku problematiky interkulturní komunikace. Kvůli časovým možnostem jsem musel upustit od provedení zhuštěného popisu campu pomocí etnografického designu. Nakonec jsem tedy zvolil **zakotvenou teorii**, jakožto design, který mi umožní směřovat k vyšším rovinám teoretické abstrakce a analýze sociálních procesů, formujících interakci aktérů na campu (srov. Švaříček & Šedřová, 2007, s.86; Strauss & Corbinová, 1999, s.14-15). Výzkum jsem v závislosti na jeho vývoji rámcově rozvrhl do dvou fází.

3.1.1. První fáze výzkumu

První fáze spočívala ve vstupu do terénu a provedení zúčastněného pozorování, které se uskutečnilo od 22.7.2017 do 5.8.2017 v rámci dobrovolnického projektu zvaného *European Heritage Volunteers: The historic park of the old "Waldhaus" Grandhotel*. Pozorování mi umožnilo pochopit kontext, ve kterém se interakce odehrávají a především postihnout nesamozřejmost skrytou za rutinním jednáním aktérů (srov. Švaříček & Šedřová, 2007, s.143-144). Mou účast a provedení výzkumu jsem konzultoval s dobrovolnickou organizací INEX-SDA, z.s., která mě následně spojila s organizátory *workcampů* lokální německé odnože neziskové organizace Open Houses zvané *European Heritage Volunteers*, jenž organizuje projekty zaměřené na obnovu historických památek nejen v Německu, ale i v dalších zemích Evropy, s důrazem na neformální vzdělávání v oblasti památkové péče, pochopení specifik lokální komunity a facilitaci interkulturní komunikace.⁹ Kritériem pro výběr terénu mi bylo, aby byl camp zaměřen na téma, které se alespoň částečně týká určité domény kultury, v tomto

⁹ Oficiální motto Open houses: *rooms which want to be filled with dreams and ideas, with meetings and exchange, by people of different backgrounds, different cultures, different generations and different ideas and visions* ("European Heritage Volunteers", 2017).

případě domény materiální. Předpokládal jsem, že mi toto zaměření usnadní pozorování interakcí zejména kulturní dimenze identit. Abych byl však ke čtenáři upřímný, musím dodat, že jsem byl ve výběru terénu značně limitován časovým rozmezím, ve kterém jsem byl schopen na camp vyjet.

Další důležitou reflexivní poznámkou, kterou zde musím přiznat je fakt, že jsem na camp odjížděl čtyři dny po letním dětském táboře, kde jsem byl organizačně velmi vytížen a na důslednou přípravu vstupu do terénu mi tedy nezbývalo mnoho času. Spoléhal jsem tak na poznámky z předvýzkumu a základní informace z literatury, ale především je nutno poznamenat, že v době konání campu jsem za sebou měl již třikrát zkušenost s absolvováním podobných projektů jako dobrovolník, třikrát jako jejich organizátor a jednou jako leader campu.¹⁰

Během pobytu v terénu jsem se pohyboval mezi dvěma póly: První dny jsem se snažil především zorientovat v rychle vznikajících vztazích mezi účastníky a tak jsem zvolil krajní pozici *účastníka jako pozorovatele* (srov. Hendl 2005) s čímž souvisí i přiznání mé role výzkumníka ostatním účastníkům:

„První den, kdy jsme ještě jednou v kruhu říkali pár vět o sobě, tak nakonec jsem zmínil, že jedním z důvodů mé účasti je výzkum a pár větami jsem jim ho přiblížil a upozornil na psaní field notes a doptávání se, taky jsem je vyzval, aby se sami kdyžtak ptali během workcampu a upozornili mě, kdybych jim působil nepohodlí.“ (Terénní deník, 23.7.2017).

Vstup do terénu mi usnadnil také můj *gatekeeper*. Byl jím Fabian, jeden z vedoucích organizace Open Houses, který byl na campu střídavě přítomen. Se specifiky mého výzkumu byl seznámen díky komunikačnímu emailovému mostu mezi ním, organizací INEX-SDA a mnou. Druhý den jsem s ním strávil zhruba 45 minut při probírání organizačních specifík campů jeho organizace.

¹⁰ Další důsledky tohoto faktu pro výzkum rozvíjím v podkapitole reflexivita.

Sám sebe označil jako “tatínka” campu, a ačkoli byl již ve středním věku, se všemi účastníky si udržoval vřelý, do jisté míry na sarkasmu založený vztah. Fabian měl na atmosféru ve skupině velký vliv- jeho sebeoznačení *tatínek* sedělo k jeho jednání, jakožto kamarádské autority.

Během pobytu v terénu jsem si k záznamu dat vedl poznámky v terénním deníku, které měly trojí charakter: 1.) *Metodologické* poznámky zachycovaly mou situovanost ve výzkumu a reflexi použitých postupů získávání dat. 2.) *Deskriptivní* poznámky měly popisný charakter a obsahovaly deskripci prostředí campu a jednání a vztahů aktérů. 3.) *Analytické poznámky* se pak týkaly mých dedukcí a vznikajících hypotetických závěrů, na základě nastudované literatury. Součástí terénního deníku byl rovněž můj *osobní diář*, do kterého jsem zaznamenával své osobní dojmy a pocity. (srov. Bernard, 2006, s.391-392, 395-398). Během dne jsem u sebe vždy nosil malý zápisník k bezprostřednímu záznamu heslovitých poznámek, které jsem následně každý večer přepisoval do ucelenější podoby v deníku. Protože mi program campu nenabízel příliš volného osobního času, hledal jsem způsob, jak záznam dat zefektivnit.

Protože jsem u sebe měl pro potřeby nahrávání rozhovorů diktafon, druhý týden konání campu jsem upustil od fyzického zapisování a přistoupil k záznamu poznámek formou nahrávání vlastních komentářů. S tím souvisel i můj posun ve výzkumnické pozici:

„Co jsem si řekl, že ten druhý týden teďka od pondělka se pokusím přejít více do té pozice pozorovatel jako účastník, zatím jsem byl účastník jako pozorovatel a snažím se více nahrávat na diktafon, snažím se více pozorovat ty interakce tu hierarchii, to pozadí a doptávat se.“ (Terénní deník, 31.7.2017).

Poslední dva dny v terénu jsem věnoval provedení polostrukturovaných rozhovorů s účastníky campu. Můj výzkum přitahoval stále větší pozornost,

dobrovolníci se mě dotazovali, jak se mi daří, k čemu jsem ke konci dospěl. Někteří dokonce zvědavě toužili po tom, abych s nimi udělal interview. Tyto diskuze se často rozvinuly a tak jsem účastníkům nabídl, že společně můžeme udělat malou improvizovanou *“focus group”*. Podotýkám, že se jednalo skutečně o improvizaci: provedl jsem celkem dva skupinové rozhovory, přičemž tématem prvního byla normativita práce v různých kulturách, zatímco druhý sledoval některé z klíčových otázek mé prozatímní osnovy k polostrukturovaným rozhovorům. Skupinových rozhovorů se účastnilo zhruba 5 participantů (někteří v průběhu odcházeli či přicházeli), jejich časové rozmezí bylo cca 45min. Tato improvizace přinesla své plody ve formě zajímavých skupinových interakcí (srov. Hendl, 2005; Švaříček & Šedová, 2007) a vnesla do mého výzkumu nové podněty. Poslední den se mi také podařilo udělat dva polostrukturované rozhovory. Původně jsem měl v plánu provést takových rozhovorů alespoň pět a zachytit tak čerstvou zkušenost účastníků, což ale z časových důvodů nebylo proveditelné a tak jsem se s některými domluvil, že je v průběhu dalších měsíců budu kontaktovat a rozhovor provedeme přes internet.

3.1.2. Druhá fáze výzkumu

Metodou, která měla dle principu triangulace zvýšit validitu výzkumu (srov. Hendl, 2005) bylo provedení hloubkových polostrukturovaných interview. Nejednalo se přitom o pouhé doplnění zúčastněného pozorování. Naopak jsem se zde snažil kompenzovat nedostatečnou přípravu před odjezdem do terénu tím, že jsem konstrukci osnovy rozhovoru věnoval maximální úsilí. Postupoval jsem přitom v souladu s cyklickým charakterem výzkumu: revidoval jsem data v terénním deníku, problematické okruhy témat jsem diskutoval s literaturou a následně jsem provedl online rozhovor s českým participantem, na základě kterého jsem opět přistoupil k úpravě osnovy rozhovorů, a jejímu přepisu do angličtiny.

Dále jsem provedl dva rozhovory s participanty, se kterými jsem se již znal z předchozích campů. Na základě této znalosti jsem předpokládal, že i když jsou rozhovory vedeny přes internet, snižuje se tím riziko nedostatečného rapportu. Kriticky jsem ovšem musel přistupovat k faktu, že jsem rozhovory vedl v angličtině. Ačkoli je má úroveň angličtiny prakticky shodná s úrovní participantů (dle Společného evropského referenčního rámce B2) mohlo se v průběhu rozhovoru stát, že jsem některé myšlenky participantů špatně interpretoval. Této obtíži jsem se snažil čelit důsledným probingem- tady doptáváním se a prohlubováním významu řečeného (srov. Hendl, 2005, s.170).

Před samotným rozhovorem jsem participanty seznámil s tématem mého výzkumu a informoval je o anonymizaci dat a možných emočních rizicích a požádal je o souhlas s nahráváním. Protože se jednalo o online rozhovory, tento souhlas je zaznamenán a uložen v podobě nahrávky.

Přestože se osnova polostrukturovaného rozhovoru v průběhu výzkumu měnila, v zásadě vždy sledovala následující logiku okruhů otázek:

- 1.) **Okruh úvodních otázek**, zabývajících se pozadím účasti participanta, jeho osobností a motivacemi.
- 2.) **Okruh hlavních otázek**, zabývajících se zkušeností s interkulturní komunikací a jejími obsahy, vztahy ve skupině dobrovolníků, prožíváním v průběhu campu a projekčními a konfrontačními otázkami.
- 3.) **Okruh ukončovacích otázek**, zabývajících se zhodnocením zkušenosti z účasti na campu s následnou volnou diskuzí o tématech, které jsem v osnově nezmínil a participant je považoval za relevantní.

Rozhovory trvaly v rozmezí od jedné do dvou hodin. Po každém z rozhovorů jsem provedl *debriefing*, ve kterém jsem si shrnul průběh rozhovoru a analyzoval hlavní podnětné body, které zazněly. V posledku je

nutno poznamenat, že součástí osnovy byla (v různých obměnách) část, ve které jsem se zajímal o participantův vztah k obecným tématům jako je kultura, rasa, předsudky. V této části bylo pro participanty velmi těžké formulovat odpovědi, často končili u učebnicových příkladů a bylo poznat, že odpovídají jakoby pod dohledem *“velkého diskurzivního bratra”*. Později jsem se s tímto rozporem snažil pracovat tak, že jsem participantům ještě před samotným rozhovorem odeslal zprávu s prosbou, aby se nad těmito otázkami zamysleli předem. Ve výsledku tuto skutečnost nepovažuji za selhání při rozhovoru, naopak z ní vyvozují závěry v analytické části práce. Osnovu rozhovoru přikládám pro názornost jako přílohu této práce (viz. příloha č.8).

3.2. Výzkumný vzorek

Kritéria pro výběr participantů, se kterými jsem provedl rozhovor, vznikala jak během předvýzkumu, tak během pobytu v terénu. Při volbě participantů jsem v první řadě kladl důraz na to, aby za sebou měli již zkušenost alespoň ze dvou campů. Činil jsem tak zejména z vlastní zkušenosti, protože vím, že hodnotit camp z hlediska jediného pobytu je nejen obtížné, ale zejména zavádějící. Další kritéria jsem stanovoval v rámci teoretického vzorkování- výběr participantů se tedy řídil podle již získaných dat a jejich rodící se analýzy (srov. Hendl, 2005, s.150-153). V zásadě jsem se snažil o výběr takových participantů, kteří splňovali mnou zkonstruovaný obrázek typického případu účastníka campů: ve věku 18 – 30let, absolvent/ka či studující vysokou školu, jednající v rámci pravidel campu- nezahrnul jsem tedy extrémní případy, jako je odjezd z campu před jeho ukončením, účastníky zneužívající camp jako levnou dovolenou či neschopné integrovat se do skupiny (ať už z vlastního rozhodnutí nebo z důvodů nedorozumění).

Ve výsledku jsem usiloval o vzorek vyvážený podle participantů z různých kulturních areálů. S přihlédnutím k bohatému materiálu

z terénního výzkumu jsem shledal, že pět rozhovorů bude dostačujících, ačkoli jsem si vědom toho, že na kvalitativní výzkum se jedná o skutečné minimum. O saturaci a ukončení vedení rozhovorů, jsem tedy rozhodoval v závislosti na tom, jestli mám dostatek dat pro zodpovězení výzkumných otázek. Celý proces zpracování dat byl také náročnější v tom, že jejich podstatná část byla v angličtině a proto jsem z časových důvodů dal přednost důsledné analýze před kvantitou.

3.2.1. Charakteristika výzkumného vzorku

Zde uvádím stručný popis participantů, se kterými jsem provedl interview; jejich jména jsou z důvodů zachování anonymity změněna a všechny informace, které by je mohly nějak poškodit, nejsou uvedeny. V empirické části dále provádím typologický popis všech aktérů campu (dobrovolníci, leaderi, organizátoři a místní komunita).

Viliam (29 let, Taiwan) je *workcampový* veterán, absolvoval dohromady celkem 8 campů, z toho 6 v létě 2017. Jeho hlavní motivací pro účast bylo praktické zdokonalení v péči o památky, neboť tento obor rovněž vystudoval na vysoké škole. Momentálně tak získával kvalifikaci pro budoucí zaměstnání. S Fabianem se dobře znali, na několika campech Viliam dělal technického vedoucího (pracovní supervize dobrovolníků), což se promítlo v jeho na jednu stranu sebevědomém, ale do jisté míry rezervovaném jednání.

Alex (28let, Sýrie) společně s Viliamem v létě 2017 absolvoval šňůru campů pod záštitou Open Houses. Fabian je oba označil za „*underwater person*“ čímž naznačoval, že jsou dobře obeznámeni s fungováním campů a mohou tak v mnohém pomoci leaderům. Ačkoli byl Alex ze Sýrie, již tři roky žije v Německu kde rovněž studuje památkovou péči. Jeho motivace byla podobná jako u Viliama. Ve skupině působil excentricky díky svému nevybíravému sarkastickému humoru. Později se díky jeho sdílnosti stal mým „*klíčovým participantem*“; díky stejnému smyslu pro humor jsme spolu trávili

hodně času. Taktéž online interview s ním považuji za klíčové, co do bohatosti a hloubky poskytnutých dat.

Matěj (25 let, Česká republika) byl „kontrolním participantem“ a to ze dvou důvodů: zúčastnil se pouze jednoho campu a to konkrétně v ČR, který jsem organizoval (konal se dva týdny pře mým odjezdem do terénu v Německu). Druhým důvodem byl fakt, že jsem měl možnost s Matějem probrat jeho dojmy již přímo na campu, následný online interview mi pomohl posunout se ve výzkumu dále. V době konání rozhovoru Matěj dokončoval svou bakalářskou práci v oblasti studia mezinárodního rozvoje.

Jan (22 let, Jižní Korea) si jako místo svého třetího campu vybral Německo, protože zde zrovna pobýval na výměnném studijním pobytu. Jeho studijním oborem je počítačová architektura. Campy pro něj představují hlavně možnost navázat přátelství s lidmi z Evropy. Společně s Viliamem byl jedním ze dvou participantů, se kterými jsem provedl interview přímo v terénu. Jejich narace o zkušenosti tak byla čerstvá, zatímco ostatní participanté měli od konání campů odstup. Tento fakt považuji za další kritérium bohatosti vzorku.

Olivie (23 let, Polsko) se zúčastnila celkem dvou campů, na prvním z nich jsme se potkali. Oborem jejího studia je žurnalistika a politologie. Olivie představovala opačný pól vzhledem k Janovi a Viliamovi- od konání campů měla odstup 3 roky. Ačkoli byla její narace díky odstupu více selektivní a méně detailní, mohl jsem s ní probrat pokračování vztahů po *workcampu*, neboť s mnohými účastníky, které poznala na campu, se v následujících letech potkala osobně v jejich zemích. Její hlavní motivací pro účast bylo, podobně jako u Jana, navázání interkulturního přátelství.

3.3. Zpracování a analýza dat

Prvním krokem při zpracování dat byl přepis interview, terénního deníku a skupinových rozhovorů. První dva zdroje byly přepsány doslovně, u skupinových rozhovorů jsem některé pasáže vynechal, protože neobsahovaly žádné relevantní informace.

Již během přepisu rozhovorů jsem začal pracovat s pro mě zcela zásadní analytickou metodou - *"memo-writing"* neboli tvorbou záznamů, které obsahovaly jak prvotní hypotetické závěry, tak popisy kódových rodin a výpisky z literatury a článků, zvyšující mou teoretickou citlivost (srov. Strauss & Corbinová, 1999, s.145-146). Veškerý přepsaný materiál jsem posléze analyzoval formou otevřeného, axiálního a selektivního kódování. Nesnažil jsem se přitom o nějaký *"metodologický fetišismus"*¹¹, v první řadě jsem dával důraz na induktivní porozumění obsahům přepisů.

Při otevřeném kódování jsem postupoval dvojím způsobem: prošel jsem celý přepis a zvolil kódy *ad hoc*, ideálně pro co nejmenší datovou jednotku (řádek). Poté jsem znovu prošel úryvky a k nim přiřazené kódy a snažil se je konceptualizovat více abstraktnějším způsobem. Výsledné poznámky ke kódům jsem zapisoval do vznikajícího seznamu kódů. Držel jsem se tak základního postupu, který by šlo shrnout tím, že *„Kódování obecně představuje operace, pomocí nichž jsou údaje rozebrány, konceptualizovány a složeny novým způsobem“* (Švaříček & Šedřová, 2007, s.211).

Díky paralelnímu vedení kódových poznámek a *memoingu* jsem tak mohl provádět hledání podobností a rozdílů uvnitř i napříč rozhovory, což představuje základní operaci zakotvené teorie- **konstantní komparaci** (srov. srov. Strauss & Corbinová, 1999). V dalších fázích analýzy jsem kódy utřídil do kódových rodin a následně hledal vztahy mezi těmito kategoriemi. Třemi

¹¹ Jinými slovy- dbal jsem na to, aby analytická forma v prvotních fázích analýzy ukvapeně neosekala datový obsah.

základními prvky této analýzy tak bylo propojení teoretických pojmů (konceptů) s kódovými rodinami (kategoriemi) pomocí významových vztahů (propozic) (srov. Hendl, 2005, s.244). Ve všech fázích analýzy jsem rovněž pracoval s vizualizací dat a poznámek formou tvorby diagramů (srov. Strauss & Corbinová, 1999, s.145-167) a mentálních map. Výslednou mapu shrnující vztahy mezi kódovými rodinami příkládám jako přílohu (viz. příloha č.10).

3.4. Reflexivita a důvěrnost

Poslední částí metodologického kompasu je reflexivní zhodnocení výzkumu. Jelikož jsem některé aspekty důvěrnosti a anonymizace dat uvedl již výše, budu se zde věnovat zejména mé vlastní situovanosti ve výzkumu a připomenutím některých bodů teoretických východisek a mých reflexivních poznámek z deníku bych rád uvedl empirickou část práce.

Jednou ze stříbrných nití výzkumu byl vývoj mého přístupu k tématu. Vůbec největším nebezpečím, se kterým jsem se musel vyrovnat, byla ztráta mého výzkumnického nadhledu, v antropologické terminologii označována jako *going native* (srov. Hendl, 2005). Můj první camp jsem absolvoval hned po maturitě v roce 2014, následovaly další dva campy v Německu během mé studijní pauzy v roce 2015. Začal jsem úzce spolupracovat s dobrovolnickou organizací INEX-SDA, která mi pomohla zorganizovat tři campy v mé rodné vesnici, jeden z nich jsem vedl jako leader skupiny. Camp v německém Freudenstadtu, na kterém jsem prováděl své zúčastněné pozorování, byl tedy coby z pozice dobrovolníka mou čtvrtou zkušeností.

Otázka, kterou jsem si během procesu kladl tedy zněla, zdali mohla tato předešlá zkušenost ohrozit či naopak podpořit validitu mého výzkumu. Domnívám se, že z důvodů poctivé aplikace principů fenomenologické redukce (srov. Hendl, 2005, s.75-76) a průběžné konzultace možných nástrah s vedoucím práce, jsem si byl schopen postupem času vybudovat kritický odstup od zkoumaného fenoménu, k čemuž mi také pomohlo důsledné

studium literatury k tématu. S takto získaným nadhledem jsem pak byl schopen revidovat svou předchozí zkušenost a komparovat ji se získanými daty. Faktem zůstává, že provádět zúčastněné pozorování pouze na jednom campu po 14 dnů je na hlubší porozumění prostředí campu málo. Předchozí účast na campech mi tak v podstatě otevřela terén.

Dalším nedostatkem bylo moje již výše zmíněné podcenění přípravy na terén. Navzdory tomuto nedostatku musím opět zmínit, že bez provedení zúčastněného pozorování by nedošlo k razantnímu posunu ve výzkumu. Pobyt v terénu mi pomohl především v revidování celého tématu práce a výzkumných otázek. Po provedení reflexe terénu jsem mohl s větší jistotou navigovat svůj výzkum, volit vhodnou literaturu k tématu, logicky upravit osnovu interview a zejména opustit mé prvotní naivní představy. Ty v podstatě sestávaly s myšlenky, že účastníci campů jednají jako vlastníci kulturních inventářů, které reprezentují, a pomocí kterých tudíž dochází k jejich identifikaci. Cohen tvrdí, že *„To je samozřejmě legitimní, chápeme-li takový krok jako startovní můstek výzkumu, nikoliv jako jeho výsledek, neboť sám o sobě ještě negeneruje hypotézy ani nevede k žádné další analýze.“* (Cohen, 2016, s.122). Tato kontradikce mi byla zřejmou hned v prvních dnech psaní deníku, kdy jsem si kladl otázku, co se tedy vlastně skrývá za zápisky z pozorování.

Tímto se dostáváme k samotným výsledkům analýzy. Empirickou část práce by šlo stručně uvést, jako cestu teoretickým vesmírem (uvedeným v první části práce) za pomoci metodologického kompasu, který jsme si nyní představili. Tato cesta je paradigmatickým přesunem z epistemologické oblasti *„being culture“* do sektoru *„doing culture“* (srov. Otten & Geppert, 2009, s.10-12).

4. Výsledky výzkumu

„Dnes je většina z nás více či méně kulturními kreoly: nacházíme se uprostřed mnohaznačného, volného a absurdního univerza znaků, obrazů, hudby, hodnot a idejí různého původu.“ (Eriksen, 2007, s.56)

Výsledky výzkumu zde uvádím formou přestavení šesti kódových rodin (kategorií). Propojeny jsou sledováním dvou páteřních analytických linek: a.) asymetrií pozic a mocenských vztahů a b.) opozičních dichotomií pramenících z rozporu základní dimenze identifikace mezi osobnostními charakteristikami (aktér) a kulturní podmíněností jednání (struktura). Kategorie jsou za sebou seřazeny pomocí logiky, kterou bych nazval „heuristický kruh“¹² - graduálně na sebe navazují (asi jako matrjoška) tak, že je celý kruh na konci spojen centrální kategorií (viz. příloha č.10). První kategorie seznamuje čtenáře blíže s prostředím campu, s jeho aktéry, činnostmi a organizačním rámcem. Druhá kategorie se zabývá charakteristikou procesu identifikace, který probíhá mezi dobrovolníky. Ve třetí kategorii se zaměřuji na kategorizaci diskutovaných témat, skrze která dochází ke konstrukci identit. Čtvrtá kategorie je věnována účelům a formám, které může interakce na campu nabývat. V předposlední kategorii představuji stěžejní faktory, které podmiňují průběh interakce a formování vztahů ve skupině dobrovolníků. Poslední kategorie celý „kruh“ uzavírá popisem tvorby relační identity účastníků a formováním symbolického rámce skupiny. Prostor je v ní rovněž věnován charakteristice základních strategií *faceworku*. Úryvky z rozhovorů jsem z důvodu rizika zkreslení významů ponechal v původním znění.

¹² V zásadě se jedná o paradigmatický model Strausse a Corbinové (Švaříček & Šedřová, 2007, s.94) s tím rozdílem, že zde pracuji s jinou logikou kauzálních souvislostí tak, abych nepřišel o jiné, spíše intuitivní vazby a komplexitu vztahů mezi kategoriemi a zároveň dokázal propojit teorii, metodologii a výzkum v jeden celek.

4.1. ETNOGRAFIE CAMPU

První kategorií, nezbytnou pro pochopení všech dalších, je analýza aktérů, činností a organizace campu. Navazují tak na základní informace o campech, představené v úvodu.

4.1.1. Aktéři

Dobrovolníci jsou lidé, většinou ve věku 18-35let, kteří sdílí následující charakteristiky¹³ - 84% účastníků tvoří studenti, 65% z nich jsou studenti bakalářského studia. Určitou zahraniční zkušenost před konáním campu má již 91% účastníků (Alliance of European Voluntary Service Organisations, 2016). Doprava na camp, pojištění a účastnický poplatek dobrovolnické agentury se často mohou vyšplhat do výše ceny zahraniční dovolené (6 – 30 tisíc). Při přihlášení na některé campy je potřeba předem zaslat životopis a motivační dopis nebo dokonce uhradit další speciální účastnický poplatek. Vyjet na camp je tak specifické rozhodnutí, předpokládající nejen finanční zajištění a motivaci, ale především možnost dovolit si *sociálně riskovat*:¹⁴ naivní motivace dobrovolníků se často naprosto míjejí se skutečností campu (zpětná označení motivace tak mají spíše povahu racionalizace). Před odjezdem sice dostanou podrobné informace formou infosheetu¹⁵, nikdy však dopředu neví, jak se bude vyvíjet dynamika vztahů a činností v porovnání s jejich představami. Dobrovolník se tak musí vyrovnávat s velkou mírou nejistoty. Jeho rozhodnutí vyjet na camp často primárně nepramení z altruistických hodnot a romantizujících představ o občanské společnosti,¹⁶ ale ze sociálního tlaku na mobilizaci interkulturního kapitálu:

¹³ Některé organizace nabízejí možnost účasti lidem s fyzickým postižením či finančním znevýhodněním, tyto campy však pro mě představovaly extrémní, nikoli typický příklad.

¹⁴ Sociální risk je třetí analytickou linkou, která vznikla při psaní práce. Objevuje se na různých místech analýzy v různých formách a kontextech.

¹⁵ Přiložen jako příloha č.10

¹⁶ Workcamps jsou takto často vykreslovány dobrovolnickými organizacemi (srov. INEX-SDA, z.s., 2017)

„It was nice opportunity because i want to meet with people, with culture, with international people“ (Olivie)

Evaluační výzkumy campů často hovoří o jejich významném potenciálu pro osobní rozvoj účastníků (srov. Alliance of European Voluntary Service Organisations, 2016). Otázka, kterou jsem si tedy kladl zněla *Proč k tomuto rozvoji dochází právě na campu?* Většina participantů mi sdělila, že interkulturní setkání pro ně představuje pozitivní hodnotu, kterou však nemají možnost naplňovat uvnitř svých národních států:

„It is very hard to meet foriners ... it is very hard for me in Korea“ (Jan)

Ve výsledku se od sebe budou v kontextu campu dobrovolníci lišit mírou vynaloženého ekonomického a získaného interkulturního kapitálu, což se projeví v jejich jednání formou identifikace s campem jako celkem:

“OOOOHH this camp is my camp is my life, is my thing like is my time and I am enjoying it here. (emotivně) It is aalways at all camps I can say to you.“ (Alex)

Alex v rozhovoru několikrát zmínil, že na campech potkal mnoho lidí, kteří se nebyli schopni integrovat do skupiny dobrovolníků.¹⁷ Všechny tyto případy se vyznačovaly selháním při *sociálním risku*- jejich motivace k odjezdu na camp zahrnovaly např. rovinu altruistickou, vnější (dobrovolník se účastnil na žádost rodičů či partnera) nebo praktickou (dobrovolník na camp vyjel na doporučení či kvůli tématu campu), absentovala však rovina aspirace na mobilizaci interkulturního kapitálu. Tato rovina je jakýmsi základním “pravidlem hry” campů a klíčem ke snižování nejistoty v dalším jednání dobrovolníků.

Sociální risk byl na druhou stranu tím menší, čím více campů participant absolvoval. Reflexivně musím poznamenat, že první den mi k navázání

¹⁷ V práci budou rozebrány i případy, kde v integraci dobrovolníka do skupiny nehrál roli záměr, ale jiné faktory, jako např. komunikační a jazykové kompetence.

vztahů pomohla znalost osvědčených otázek, odpovědí a vtípků, o jejichž efektivitě jsem věděl díky účasti na předchozích campech. Podobnou situaci u dalších účastníků jsem si zaznamenal do deníku:

„Ti, co už to tu nějak znali, působí autoritativně. Jsou součástí skupiny, ale působí to, že znalost např. Alexe, Viliama, Marie a Eriky jim poskytuje něco navíc, že už mají načrtnutou tu mapu a znají ten jazyk workcampu a tím si dovolují více participovat.“ (Terénní deník, 23.7.)

Leadeři jsou vedoucími, kteří jsou integrováni do skupiny dobrovolníků a působí jako mediátoři vztahů uvnitř této skupiny a mezi organizátory campu a skupinou. Většinou za sebou mají školení o skupinové dynamice, řešení konfliktů a interkulturním učení, které poskytuje dobrovolnická organizace. Dobrovolníci jsou průběžně a zejména na počátku campu motivováni leadery k tomu, aby se *“socializovali”*- tím myslím aby velmi rychle (v horizontu 2-3 dnů) snižovali míru své anonymity. Nejčastěji je tak činěno za pomoci různých icebreakerů, poznávacích her i vizuálních prvků, jako např. nošením jmenovek či tvorbou nástěnky s biografickými informacemi účastníků:

„Docela dost pomohly ty papíry aa myslím, že to hlavně zvládli dobře vedoucí, že jako nás tak dokázali nějak nasměrovat, že nám dali nějakou aktivitu a už to bylo v pohodě. Jako nejhorší by bylo, kdybychom tam jenom dojeli na jedno místo a naráz prostě bavte se.... To je asi nejdůležitější- dát těm lidem nějakou aktivitu a oni se během toho ... je to takové přirozenější.“ (Matěj)

Pozice leadera je velmi výrazně asymetrickou, vůči pozici dobrovolníka a to nejen v explicitní mediaci činnosti aktérů, ale zejména diskrepancí v osobních vztazích- jak leader, tak dobrovolník je zatížen nutností neustálé polarizace jejich vztahu mezi póly aplikace pozice moci a autority a uplatněním pozice rovného člena skupiny a kamaráda:

„Yeah they have a big influence because campleaders hm they can say that ... they can make other people to hate or like the others. You can stay at these camp 14 days and not to talk to the others all these days but you can not- not to talk with leaders.... You can not ignore their influence.“ (Alex)

Participantů rovněž poznamenali, že se setkali s leadery, kteří pozici moci přenášeli do pozice přátelského vztahu. Z jiného pohledu je ovšem mocenská asymetrie prvkem integrace skupiny dobrovolníků, neboť jim umožňuje se kolektivně vymezit:

“I can feel that when people know you are leader then there will be a gap very easily and I sometimes feel that leaders know each other more.“ (Viliam)

Leadeři také často trpěli organizační slepotou- napomínali dobrovolníky za nedodržování časů či dohodnutých pravidel, i když bylo za daných okolností zřejmé, že je není možné dodržet. Pozoruhodným je fakt, že tak činili především pod značným organizačním tlakem, který ale nevycházel z potřeby dodržet pravidla a cíle zadané organizátorem. Jeho zdrojem byla snaha jednat s maximální reciprocitou a vděkem vůči organizátorům, za jejich pohostinnost.

„Campleadeři často chodí mimo skupinu a jednají za zavřenými dveřmi. Vytváří to určité napětí a distanc.“ (Terénní deník, 23.7.)

Toto napětí, které jsem já i participantů pociťovali, mělo širší kontext. Vycházelo z neustálé nutnosti definovat situaci a vztahy mezi jednotlivými aktéry. Z vlastní zkušenosti vím, že být leaderem je velice náročnou prací s lidmi- jeho jednání musí vycházet více z toho, co si po něm žádá situace, než jak by chtěl jednat dle svého charakteru. Proti všem poskytnutým informacím a dohodnutým pravidlům zde navíc působil další rovina *sociálního risku*, který se manifestuje ve vědomí toho, že definice situace a vztahů může být mylnou a ten kdo ji provádí tím získává nejen autoritu a moc, ale bere na sebe rovněž

odpovědnost za následné selhání. *Sociální risk* dále umocňovala interkulturním složením daná rozdílná očekávání akceptovaného a efektivního jednání. K hlubšímu pochopení tohoto napětí je třeba představit třetí typ aktéra.

Organizátor poskytuje spolu s lokální komunitou dobrovolnické skupině přístřeší- ať už se jedná o finanční zajištění stravování, dopravu leaderů do obchodů s potravinami, pracovní pomůcky, ubytování či doprovodný program. Většinou jde o obce, občanská sdružení a jiné neziskové organizace. Tyto subjekty pak zastupuje hostitel, což je osoba, která celý projekt z vlastní iniciativy vytvořila, je v těsném kontaktu s dobrovolníky a seznamuje je s cíli a posláním pracovní činnosti. Dobrovolníci se většinou nesetkávají jen s ním, ale také s množstvím dalších organizačně významných osob, jako např. s technickým dozorem, který jim pomáhá při realizaci práce, s místními, kteří na projektu participují nebo rodinou a přáteli hostitele. Camp ve Freudenstadtu byl specifický tím, že na něm byl střídavě přítomen již zmíněný Fabian spolu s fotografkou a filmařkou. Všichni tři byli díky své participaci na vztazích integrální součástí skupiny.

„Od lokálního partnera dostáváme klasické německé preclíky jako dárek, což se stane naší oblíbenou pravidelnou kratochvílí- ládování se místním pečivem a dortíky.“
(Terénní deník, 23.7.)

Organizátor se svým jednáním také dostává do asymetrického vztahu- od dobrovolníků vyžaduje odpracováním 60ti hodin naplnění cíle campu,¹⁸ kterého by často dosáhl za vynaložení stejných finančních nákladů najmutím odborníků. Za odvedenou práci se jim snaží odvděčit různými dary (volné lístky na bazén, zaplacení večere v restauraci, atd.) Tím na dobrovolníky vyvíjí

¹⁸ Cílem campu ve Freudenstadtu bylo uvedení zašlého lesoparku do původního stavu, čehož bylo docíleno manuálním odklizením spadaneho dřeva, probírkou, stavbou kamenných zídek, odklizením listí atd.

onen zmiňovaný nátlak na reciprocitu. Nutno podotknout, že této asymetrie jsou si jak dobrovolníci, tak organizátoři vědomi, často se její napětí snaží zmírnit humornými vztahy, které se tak oproti konvergentnímu vztahu dobrovolníků a leaderů, stávají divergentně dynamickými.

Organizátor si je také vědom potenciálu interkulturního kapitálu, který je manifestován diverzitou skupiny. Hodnota tohoto kapitálu přitahuje pozornost místní komunity, čehož organizátor často využívá k zviditelnění své organizace. Na dobrovolníky vyvíjí nátlak, tím, že je žádá, aby se zúčastnili různých veřejných akcí pod záštitou jeho organizace a byli ochotni komunikovat s médii a reportéry¹⁹ (viz. příloha č.6). Dobrovolníci tento zájem o jejich „jinakost“ často kvitují s nadšením. Někteří participanti ovšem zmiňovali fakt, že požadavky organizátora byly na jiných campech přehnané. Zde vzniká opačná dynamika – vztah leaderů a dobrovolníků je konvergentní tím, že se je leader snaží před těmito požadavky chránit, zatímco vztah organizátora a dobrovolníků se stává divergentním. Jedná se ovšem o ideální typy a výsledný vztah má podobu jakési ambivalence:

„Večer jsme se setkali s místními u malého banketu před hotelem Waldlust (viz. příloha č.5), bylo to takové poloformální, Wolfgang (hostitel) hodně mluvil německy a představoval nás, byl to pocit jakési interkulturní výjimečnosti za sklem zoo výběhu.“ (Terénní deník, 23.7.)

4.1.2. Sociální risk jako organizační vakuum a plovoucí zátky

Pro vysvětlení širší komplexnosti prostředí campu v mé práci bohužel není místo.²⁰ Za užitečné ovšem považuji shrnout vztahy aktérů v širším

¹⁹ Ve Freudenstadtu jsme byli požádáni, abychom si připravili prezentaci architektonické památky či národního parku naší země, kterou jsme přednesli na místním obecním úřadě pro veřejnost. Byli jsme rovněž požádáni o účast na tiskové konferenci a poskytnutí interview médiím.

²⁰ Pro zájemce opět doporučuji práci Dany Markové (2012).

organizačním rámci a přiblížit tak hlouběji důsledky plynoucí ze *sociálního risku*, **jakožto nízké možnosti předvídat důsledky zamýšleného jednání.**

Rozdílnosti v očekávání efektivního a akceptovaného chování jsou na campu podrobeny určitými disciplinačními opatřeními, pro jejichž analýzu se nám zde hodí Foucaultova logika principu klauzury, rozčlenění, funkčního umístění a postavení (Foucault, 2000, s.207-217). Pro názornost uvádím analytické poznámky z deníku:

„Další disciplinace jsou v prostoru ... ta skupina je vždycky něčím stmelena- jí se vždycky u stolu společně, nemůže si prostě někdo ... to jídlo je vařené pro skupinu, nikdo se nestravuje samostatně, spí se ve společném patře, nikdo nespí nějak roztroušeně, máme genderově oddělené místnosti i záchody. Třeba na prvním workcampu jsme spali ve stanech a mělo to jinačí organizační nádech, pociťoval jsem menší soudržnost skupiny. Když někdo nedodrží pravidla, tak je upozorněn, najednou se vyčlení ze skupiny dobrovolníků ti campleadeři, kteří tam jsou přítomni stále, jak to říkal Filip, že musí být kamarádi, pomocníci, musí být psychologové, taktici a taky mít autoritu, takže oni se jakoby přepínají mezi těmito rolemi.“ (Terénní deník, 31.7.)

Zápis v deníku pokračoval rovněž poznámkami o disciplinaci časové- účastníci musí dodržovat daný časový rozvrh, který strukturuje dění celého dne a bývá vyvěšen spolu s pravidly campu v místnosti, ve které se zpravidla konají organizační schůzky. (viz. přílohy č.1 a č.2) Na těchto schůzkách je prostor pro diskusi, dobrovolníci mají možnost vyjednat své požadavky a stížnosti.²¹ Díky tlaku na skupinovou konformitu jde spíše o prostor symbolický. Leadeři v duchu vedení *laissez faire*²² nechávají o určitých věcech rozhodnout dobrovolníky (např. jaký bude večerní program) což ale často

²¹ Dobrovolníkům je rovněž nabídnuta možnost takto učinit v soukromí, pouze s leadery, kdykoli během campu.

²² Francouzský termín pro organizační postoj, který nechává jednání volný průběh v rámci určitých možností.

končí u zdlouhavě konstruovaných a zkusmých návrhů nebo dokonce ukončením diskuze s tím, že k ničemu nevede.

Mohlo by se zdát, že všechna tato opatření povedou ke snížení *sociálního risku*. V duchu Mertonova konceptu nezamýšlených důsledků jednání (srov. Merton, 2000) lze konstatovat, že opak je pravdou- tato opatření kladou na aktéry tlak, který omezuje jejich možnosti jednat autenticky, tedy podle jejich definic efektivního a akceptovaného chování:

„If you want the people to like you, you dont have to be so formal, you dont have to considering yourself in a conference. In the conference all the people are coming with suits all the people caring about their move of the hands of the speaking of everything. This thing, many people were doing in the camp. The people look at them that they are respectful but I also noticed they didnt build so much relation because poeple feel bored or not comfortable allways with someone who is fosterious and he is careing about each movement.“ (Alex)

Z úryvku Alexovy narace tak lze vyčíst, že dobrovolníci musí ve svém jednání balancovat mezi pozicí vlastních definic a definic skupinových, což je základní charakteristikou *sociálního risku* na campu.

Jaké klíčové předpoklady organizačního rámce lze tedy vyvodit pro další analýzu interkulturní komunikace? *Sociální risk* je největší v prvních dnech campu. Interkulturní setkání v této fázi není až tak o exotických představách jinakosti, jako spíše o nejistých představách toho, jak se chovat. Ačkoli se tuto situaci snaží mediovat leadeři, tlak na formalitu a konformitu, časové a prostorové disciplinace a paralelní budování skupinového vztahu k organizátorovi vytváří určité organizační vakuum. Toto vakuum lze tedy vnímat jako paradox: navzdory tomu, že zde existuje připravený organizační rámec, kontext campu vždy vyžaduje určitou míru organizační improvizace, čímž vznikají situace, ve kterých musí docházet k nové definici pravidel

a jednání všech aktérů campu. Metaforicky si lze tyto situace představit jako vypadnutí elektřiny (zhasne se, nastává chaos, najdou se svíčky, zkouší se nahodit jistič).

S přihlédnutím ke zmíněnému vakuu a k faktu, že cílem campu je především dobrovolnická pracovní činnost a prvek interkulturality zde nehraje prim, lze vyvodit následující předpoklad: Organizační rámec campu strukturuje interkulturní komunikaci silně neformálním způsobem. Kulturní výměna zde není cílem, ale prostředkem k formování skupinové dynamiky. Dobrovolníci jsou tedy ponecháni (podobně jako ve výzkumu Tomáše Katrňáka děti manuálně pracujících rodičů ve vztahu k aspiraci na vzdělání) jako volně plovoucí korkové zátky: „*Nepotopí se, kam ovšem doplavou, kde skončí, záleží pouze na nich. Nikdo jim neurčuje směr, ani cíl cesty.*“ (Katrňák, 2004, s.108). Jsem si vědom toho, že zde tato metafora může působit jako naprostý opak výše popsaného obsahu této kategorie. Na dobrovolníky je samozřejmě kladen tlak na kulturní výměnu, nicméně snažil jsem se vystihnout fakt, že určujícím tlakem zde není organizační rámec, ale míra aspirace účastníku na mobilizaci interkulturního kapitálu.

4.2. PROCES IDENTIFIKACE

Následující kategorie představuje *de facto* etnografii komunikace na campu.

4.2.1. Charakter dialogu

Základním předpokladem pro proces interakce je skutečnost, že na campu je konfrontována legitimita kulturních identit účastníků v dialogu, který se týká fenoménů, jenž jsou pro nás, jakožto pro mluvčí, samozřejmými. Otázka, před kterou účastníci stojí, zní: Jak učinit samozřejmé srozumitelným pro ostatní (kteří mohou vnímat naši samozřejmost jako pro ně nesamozřejmou)? Této otázce lze lépe

porozumět rozkrytím základních charakteristik²³ komunikace na campu z emické perspektivy aktéra:

Jedná se o kooperativní interakci na škále formálního a neformálního styku, jejíž hlavním komunikačním kanálem je komunikace tváří v tvář. Normou této komunikace je její uzpůsobení do takové formy, aby nenarušovala integritu skupiny. Jejím cílem je především budování vztahů, které se blíží vzájemné rovnosti. Kritickou schopností dobrovolníků v interkulturním dialogu je umístění jejich sdělení na škále *naprosté zobecnění – naprostá specifikace*. Z této škály potom plyne základní kontradikce, která se objevuje ve výpovědích všech participantů, jako stříbrná nit jejich narace: proces identifikace je především vnitřním rozporem v sebepojetí, jakožto jedinečné a neopakovatelné, ale na druhé straně kulturně ukotvené osobnosti.

Nyní postupme dále ve smyslu kontextuálního pozadí identifikace na campu. Budeme přitom vycházet z tvrzení Jenkinse: *„Aby mohla být odlišnost sociálně patrná, musí existovat něco, co může sloužit jako její ukazatel (...) Aby mohla být podobnost rozpoznána, musí existovat něco sdíleného.“* (Jenkins, 2016, s.137)

4.2.2. Jazyková identifikace

Na jazyk lze pohlížet jak z instrumentálního hlediska jako na základní médium procesu kategorizace, tak jako na kognitivní doménu a primární ukazatel při procesu identifikace na campu (srov. Pokorný, 2010). Jazyk se tak může stát dvojím metrem: je jak symbolickou hranicí, tak symbolickým faktorem rovnosti. Dobrovolníci ve svých výpovědích často zmiňovali právě

²³ Inspirací pro tuto charakteristiku mi byla kapitola Dialogue in Cross-Cultural Perspective v knize Aspects of Intercultural Dialogue (srov. Carbaugh, Boromisza-Habashi, & Ge, 2006).

jeho hraniční rovinu, kterou jsem označil in vivo²⁴ kódem *jazykové kluby*. Tyto kluby vznikají zejména na campech s větším množstvím účastníků:

„We are all from different countries so yesterday I saw it, its really good because we only can communicate by english, so we are more closer. In other camps there was allways like Russian club, French club, Spanish club and they were allways together, allways together. I don't really like that.“ (Viliam)

„when I am talking in my language with my one friend I feel this friend is more close to me even though the other friends are more helpful to me and I like his behave more (...) it come automaticaly.“ (Alex)

Základní závěr, který lze z jazykové identifikace vyvodit zní: proces identifikace na campu je především derivací kulturního *habitu*. Jak již bylo zmíněno v teoretické části- lidé nejednají na základě symbolického systému norem a hodnot, který by šlo empiricky lokalizovat, jakožto intersubjektivní základ jednání aktérů se stejnou etnickou identifikací. Tento systém je především systémem individualizovaným, nikoli vnějším vůči aktérovi (srov. Pöllmann, 2016). Chápání identifikací jako založených na *habitu* vrhá světlo na aktérovo pnutí mezi figurou osobnosti a pozadím kultury a *vice versa*. Svým habituálním jednáním může na ostatní partnery v interakci vytvářet nátlak, protože toto jednání považuje za legitimní. Tím je partner tlačěn do situace, kdy buď musí podstoupit riziko konfliktu a legitimitu mluvčího zpochybnit nebo ji uzná a tím zpochybní legitimitu svého vlastního jednání čímž opět nevyhnutelně vzniká riziko konstrukce mocensky asymetrického vztahu.

4.2.3. Reprezentace a reflexivita

V jedné ze svých výzkumných otázek se ptám po způsobu, jakým dochází k uvědomování kulturní identity aktéra v průběhu campu. Proces identifikace v rámci této otázky nutno nazírat jako dva paralelní typy

²⁴ In vivo kod je takový výraz, který použili sami respondenti (Švaříček & Šedřová, 2007, s.215).

komunikace. První typ lze označit jako reprezentace. Ty jsou samy o sobě jen převyprávěním habitu dobrovolníků:

„když třeba jsem se já ptal na něco jak je ve Francii nebo jak je jinde, tak je fakt, že potom ti jako odpovídá Francouz“ (Matěj)

Tyto narace plní hlavně funkci tvorby skupinových vztahů. Dvěma základními postoji posluchačů vůči naracím vypravěčů byly a.) **relativizace** jako postoj rovnosti moci- posluchač si vyslechne naraci a vzápětí ji doplní o naraci o své identitě na stejné téma b.) **racionalizace** jako postoj mocenské asymetrie- posluchač zpochybní legitimitu narace vypravěče uplatněním obecných logických principů.

Druhým typem komunikace je reflexivita. Tu však nelze jednoduše označit jako zaujmutí neetnocentrického postoje v komunikaci. Ten jsem nucen na základě dat z pozorování a rozhovorů vnímat jako důsledek stylu komunikace (a tedy habitu) vysokoškolsky vzdělaných lidí, kteří jsou motivováni odjet na camp:

„we had very similar thinking of the world“ (Olivie)

Reflexivita je daleko komplexnějším procesem. Vyžaduje aktérovu abstrakci od kontextu, kterému je vždy proces identifikace podmíněn. Jakmile jsem se při rozhovorech začal dotazovat na obecné otázky týkající se kultury, participanti výrazně znejistěli. Tato nejistota byla nejpatrnější při focus group předposlední den mého pozorování. Její účastníci byli velmi překvapeni, když se od sebe navzájem dozvídali, že formy jednání některých dobrovolníků, které byly skupinou vnímány jako neakceptovatelné, nebyly důsledkem osobní nekázně, ale měly určitý habituální kulturní podtext. Když pak uvažovali nad tím, jak je možné, že k těmto vyjasněním došlo až na konci campu, zjistili, že v daných kontextech tyto vyjasnění nebylo možno provést, neboť zde byl přítomen opět prvek *sociálního risku* jakožto nejistoty, že jejich

meta-komentáře nebudou pochopeny jako reflexivní, ale jako racionalizující, relativizující nebo jako osobní rebelie vůči formalitě a konformitě.

„I felt that maybe if we share too many differences someone gonna get offended“
(Kate, Focus group).

„Lena: OK, you should have said that before. Kate: oh, I don't want to give bad impression. Lena: No no no it is not a bad impression it is hm .. actually explaining to us.“ (Focus group)

Být reflexivním vůči vlastní kulturní identitě tak v rámci campu neznamena uvědomovat si obsahy svého sdělení, ale způsoby, jakými jsou tyto obsahy vytrhávány z kontextu mého habitu, jakožto individuálně-kulturní danosti a umisťovány do narativu tvořeného rámcem campu. Takto popsaná reflexivita je *de facto* zasazením konceptu *human agency* (srov. Pöllmann, 2016) do kontextu *struktury* campů.

4.3. OBSAHY INTERAKCE

Nyní můžeme postoupit do další „vrstvy analytické matřošky“ a podívat se na konkrétní příklady předchozí kategorie. Primárně nás bude zajímat *„diskurzivní“* upořádování či upřednostňování kulturních obsahů interakce a budeme se snažit o relační a situationalistickou analýzu přístupu k etnicitě a dalším typům identifikací.

4.3.1. Témata diskuzí

V návaznosti na předchozí kategorii musím zmínit téma, které bylo pro diskuzi nosným po celou dobu campu, v různých kontextech. Tímto tématem je **jazyková výměna**:

„Zoe a Kate teď diskutují už asi 15 minut na téma sprostých slov, jako že by si o tom měly udělat mezinárodní slovník. Je to hodně zajímavé tím, že jak to řeknou ve svém jazyce, tak jim to nejde přes pusu to říkat, ale jak to slyšíme my, tak jako pro nás to nic není. Zoe říkala, že nejdřív řekla ty jemnější verze a prý jestli by chtěla pokračovat, tak by musela mít

v sobě nějaký drink, ale nakonec stejně řekla i ostré balkánské nadávky.“ (Terénní deník, 31.7.)

Jazyková výměna je dostupným ukazatelem kulturní identity s nízkým *sociálním riskem*, neboť se v mnoha případech sama stává nástrojem snižování sociálního napětí. Jazyk je obecně považován za legitimní prvek naší etnické identity a tak se s jeho pomocí dá poměrně pohodlně vykomunikovat relativní blízkost či vzdálenost identit. Uvnitř jazykové výměny se rozehrává daleko širší hra kulturních symbolů a významů. Opět připomínám, že jazyk nevidím, jako statický prvek “kulturního inventáře“, ale jako prvek dynamický, což spočívá v tom, že se na campu nemanifestuje primárně jako atribut kulturní identity, ale jako relační vztah mezi dvěma a více aktéry:

„začali jsme se bavit jak se řekne na zdraví s Alexem, líbilo se mu, jak jsem vyslovil na zdraví v arabštině, hned se ozvala Kate s tím, že u nich se to vyslovuje v jiném akcentu.“ (Terénní deník, 1.8.)

Druhým typem témat byla témata, která jsem nazval *in vivo kódem populární*. Jednalo se zejména o diskuze o stravování, hudbě, filmech či studiu a životním stylu obecně. Jejich společným znakem byl nízký *sociální risk* a budování blízkého vztahu v rámci sdílené identity studenta, což lze ilustrovat úryvkem rozhovoru Matějovy narace o pocíťování blízkosti:

„Protože prostě hm, jako je to taky tím, že všichni, co jsme tam byli, tak jsme vysokoškoláci, takže velká část toho, o čem jsme se bavili byla o těch rozdílech kulturních, ale i o hm... tom co máme, co nás spojuje, co prostě děláme stejně napříč těmi kulturami.“ (Matěj)

Třetím typem témat byla témata **diskurzivně zatížená**. Jednalo se zejména o politiku, náboženství, či ekologii. Mnozí participanti tvrdili, že jim probírání těchto témat připadalo bezproblémové. Zde je třeba připomenout tlak na skupinovou konformitu. Ti, kteří měli v diskutovaných oblastech jisté expertní

vědění, často nebrali v úvahu jiné typy vysvětlení. Díky zmíněnému tlaku zde opět vznikal velmi malý prostor na meta-komentáře a vyjednání vzniklých mocenských asymetrií. V této souvislosti lze hovořit o tzv. **vyjadřovací kompetenci**, což je uznaná legitimita vyjádřit se k určitým diskurzivním tématům, která může být jak vyžadována, tak připisována. Při připisování této kompetence nastává problém: mluvčí nemusí danému tématu ukládat takovou důležitost, s jakou je mu připisována. Tohoto problému si všímali zejména Viliam a Alex při své campové "šňůře":

"I am coming from a country that it has war, it was sometimes boring for me to repeat all this theory about war and the people you see them they want to know they like to know and they are just soo soo thirsty about what is coming from your mouth they asked me for example on a dinner, which it takes 10 minutes the dinner. And I have to conclude all the Syrian war in this 10 minutes. Its impossible to do that."
(Alex)

V Alexově naraci lze nalézt prvek společný všem tématům, který by šlo označit jako **konverzační ekonomii**: vyjádření témat musí odpovídat možností porozumění posluchačů a být v souladu s časovým rámcem, ve kterém jsou diskutována. Do deníku jsem si mnohokrát zaznamenal, že s diskuzí nemám dojem souvislých a konstruktivních dialogů, ale malých konverzačních oken, která měla funkci udržovat v chodu společenské vztahy, spíše než funkci informativní. Významy témat tak byly často komprimovány v závislosti na kontextu, ve kterém byly probírány. Slovy Goffmana jsem tedy vyzoroval, „že existuje vztah mezi mírou skromnosti doprovázející výkon a délkou trvání výkonu. Má-li obecnost zahlédnout pouze krátký výkon, pak je pravděpodobnost, že dojde k něčemu zahanbujícímu, poměrně malá.“ (Goffman, s.214, 1999). Konverzační ekonomie ve své podstatě snižuje *sociální risk*.

4.3.2. Salience

Zde si vypůjčím původně psychologický pojem salience, který lze opsat jako nápadnost, vyčnívání či význačnost přitahující pozornost asi jako červená tečka na bílém papíře. Slovy Eriksena *“Kontrasty jsou (...) klíčovými momenty veškeré identifikace”* (2007, S.68) lze tento pojem zasadit do kontextu campů: dobrovolníci zažívají svou odlišnost či podobnost podle charakteru vztahu k druhým a k okolí. Naše etnické a sociální identity nejsou přirozeně danými a permanentními, ale jsou to produkty situačního a relačního vyjednávání (srov. Eriksen, 2007). Salience tak představuje kulturně konstruovaný kompas, pomocí kterého se účastníci orientují mezi obsahy interakcí. Tento kompas má čtyři strany: samozřejmé, nesamozřejmé, očekávané a neočekávané s tím, že jeho střílka je orientovaná podle nesamozřejmosti.

„Kate: yeah and then there was the whole thing with Alex, like everyone was surprised because his behavior and I was like (gestikuluje) everyone is like that in my country (smích). Já: yeah for you he was okay. Kate: and for the other... what the fuck! (smích).“ (Focus group)

Úryvek popisuje situaci z focus group, kde mezi sebou účastníci diskutovali nad tím, jak rozdílně akceptovali chování Alexe v prvních dnech (sarkastický humor, nerespektování autority leaderů atd.). Ti, pro které bylo nesamozřejmým, ho vnímali jako excentrické, založené na osobním charakteru Alexe. Naopak ti, kteří toto jednání ve vztahu ke kontextu, ve kterém se odehrávalo, pokládali za samozřejmé, ho vnímali jako akceptovatelné a efektivní, založené na kulturním habitu Alexe.

Nesamozřejmost ovšem dobrovolníci nezažívají jen při pozorování jednání druhých. Na campu se nacházejí především fyzicky, jejich tělo se samo o sobě stává první branou nesamozřejmosti. Kulturní identity prožívají všemi smysly:

„Dneska jsme měli diskuzi Já, Viliam a Jan o chlebu, jak se řekne chleba a jak vypadá chleba v Korei a on říkal, že je plněný a furt měkký, moc jsem ho nemohl pochopit, pro mě to bylo sladké pečivo a ne chleba. Furt tval na tom, že sladké je chleba a nemohl mi to jinak přiblížit. Říkal, jako že ten německý chleba- nic takového nemají, že je moc jednoduchý a tvrdý a tuhý.“ (Teréní deník, 1.8.)

Nesamozřejmými se mohou stát rovněž sami pro sebe: pro Viliama se jeho vlastní identita na základě fyzického vzhledu stala problematickou:

„Even sometimes when I was standing in front of mirror: you fuck I am Asian-sometimes... because my experiences are always... I didn't live.. live with Asians for long time, three months even four months and I haven't speak my language for so long. So sometimes I was really surprised I have an Asian face. Because like this I can not see my face I only .. I am really used to see this European face“ (Viliam)

Z hlediska identit není ani tak důležitá existence objektivních rozdílů, jako to, že rozdíly a nedorozumění často promítáme do oblasti mezi nesamozřejmost a očekávání v našem kompasu salience a tyto konstrukce se pak stávají úběžnicemi naší interkulturní komunikace:

„I have friends that told me that its like, I don't know how to explain it ... they had a hard time to communicate with to the Japan and Taiwan and China. I was like why? And they said- its because we are too different and I was like no that's not true (smích).“ (Kate, Focus group)

V návaznosti na Thomasův teorém lze tedy dojít k tvrzení, že sociální risk bude rovněž vykazovat známky sociální konstrukce- *pokud lidé definují komunikaci jako problematickou, stává se problematickou ve svých důsledcích.* (srov. Merton, 2000, s.196). Naopak pokud je situace na campu nastavená směrem ke skupinovému konsenzu, můžeme očekávat minimalizaci kulturních rozdílů a konstrukci rozdílů jiného sociálního významu:

“Další věc je, to jsem si na tom workcampu uvědomil, že k sobě jako cizinci, ale mladí lidi, máme mnohem blíž, než mezi jako svou národností, ale třeba starýma lidma.” (Matěj)

Salience může mít také psychologický význam v tom smyslu, že se snažíme snížit míru očekávaného *sociálního risku* tím, že preferujeme komunikaci s pro nás méně salientními účastníky:

“ I think it's very interesting even if we are openminded we usually gathering with some similar apperance” (Jan)

Základní otázkou, kterou si musíme při analýze salience položit je tedy otázka po situačním a relačním hledisku vztahu aktérů- kdo, pro koho a do jaké míry je rozdílný:

Zkušenost Olivie z prvního campu: *„People from Asia they are more with distance, you know“* v porovnání se zkušeností z dalšího campu: *„There were people from Mexico... yeah but meabe they saw me as person who is very, you know, with distance.“* (Olivie)

Pnutí mezi figurou osobnosti a pozadím kultury není ani zdaleka tak černobílým. Kulturní identity účastníků na campu se vyznačují velkou mírou fluidity a hybridity, jsou průsečíkem mnoha možných facet identifikace v rámci mnoha možných situací. Zde je vhodné upustit od metafor cibule či ledovce a přiklonit se k metafoře rhizomu (např. kořen zázvoru)- ten na rozdíl od kořene stromu nemá začátek ani konec, nemá žádný stabilní centrální kmen. Participant si ve svých výpovědích často na různých místech protiřečili. To ale nelze vnímat jako nekonzistence v jejich názorech. Naopak vyzývám čtenáře k myšlení v intencích *nejen-i zároveň*:

“Svět je hrozně různorodej“ v porovnání s *„všichni jsme v podstatě stejní, máme stejné potřeby“* (Matěj)

4.4. FORMY INTERAKCE

Obsahy interakcí, jakožto konstrukce rozdílnosti či podobnosti, lze dále prozkoumat z hlediska forem a jejich účelů, ke kterému bývají používány.

4.4.1. Autoexotizace

Proti tlaku na konformitu a minimalizaci rozdílů působí na dobrovolníky opačná tendence jakéhosi diskurzu multikulturality: mají pocit, že je potřeba naplnit avizovanou agendu reprezentace svých národních států. Často jsou v předodjezdových informacích vyzváni k tomu, aby s sebou přivezli typická jídla, sladkosti, recepty, hudbu atd. (viz. příloha č.9). Účastníci možnost takto poznat "cizí kultury" pokládají za velmi hodnotnou a záživnou:

„every country has something to present, something different, we are so different ... we have other language other culture other history other food other language this is amazing.“ (Olivie)

Tento tlak má však hlubší důsledky. Prvním je jeho neslučitelnost s organizačním vakuem a metaforou plavoucích zátek- účastníci často nevědí, kdy přesně mají s těmito reprezentacemi vstoupit do interakce a co se k nim hodí říct:

„S tím alkoholem- nevěděl jsem, kdy se hodí ho vytáhnout... ostatní si taky na policích ve svých pokojích schraňovali různé artefakty, které ostatním přivezli... teďka byla příležitost před odchodem do taverny si dát půlku a tak to Zoe vytáhla.“ (Terénní deník, 1.8.)

Součástí povinností dobrovolníků je na mnoha campech alespoň jednou za jejich trvání absolvovat službu v kuchyni, v čemž mimo jiné spočívá úkol uvařit pro ostatní, ideálně nějakou národní kuchyni. Při jeho plnění dobrovolník na službě často zjistí, že vybrat a uvařit jídlo pro skupinu 14ti lidí je úkolem velmi těžkým. Při servírování jídla pak bývá nervózní, není si jistý, zdali bude ostatním pokrm chutnat, neví, co má říkat o jeho kulturním pozadí.

Nehledě na to, že servírované jídlo vařil poprvé v životě a běžně ho třeba vůbec nekonzumuje. Druhý důsledek tak lze spatřit v tom, že nejen jídlo, ale i ostatní formy národních reprezentací představují zvláštní formu interkulturního kapitálu. Ve výpovědích participantů šlo často rozpoznat prvek jakési kalkulace, hledání takových reprezentací, které budou mít největší úspěch. S kritickou nadsázkou tak můžeme říci, že „kulturní výměna“²⁵ není idylickou formou interkulturního vzdělávání, ale naopak arénou boje o symbolickou moc pomocí interkulturního kapitálu:

“Chtěl jsem uvařit halušky, aby si řekli, tyjo, to jsem v životě nic neviděl takového“ (Matěj)

4.4.2. Ožehavost bez napětí

Oblastí, ve které se konstrukce kulturních podobností či rozdílností manifestují spíše nezáměrně, jsou **osobní narace účastníků**. V této oblasti třímá velká míra neuvědomovaného *sociálního risku* - účastníci často zaměňují kulturní pozadí narátorů s jejich každodenností. Matěj se např. zmínil o tom, jak chápal naraci své dobrovolnické kolegyně z Jihoafrické republiky o polygarii v Johannesburgu:

“No tak pro ni to bylo normální, pro ni to bylo normální, protože v tom vyrůstala“ (Matěj)

Dobrovolníci ve svých naracích velmi často vyjadřovali překvapení z bezkonfliktního průběhu a veliké otevřenosti, kterou vůči sobě projevovali. Ne, že by ke konfliktům nedocházelo, ale vždy jsme se shodli na tom, že šlo obrazně řečeno spíše o “chození kolem horké kaše”. Při focus group to Kate označilo zajímavým oxymóronem, který dal jméno této podkapitole:

²⁵ Běžné označení pro reciproční představení kulturních distinkcí, často používané k romantizaci interkulturních setkání.

„Já: So you feel that we had some exchange? Kate: yeahh but in a very comfortable way. Without any taboo or politicaly corecteness. Já: I had a problem about political corectness when I was speaking with Lena (Bělorusko), I didnt want to offend her... Kate: yeah it was very... delicate but without any tension.“ (Fokus group)

4.5. FAKTORY INTERAKCE

Jednání dobrovolníků není podmíněno jen zmíněnými protichůdnými tlaky organizační struktury campu, ale daleko širší kombinací vnějších a vnitřních faktorů, které se týkají samotného procesu interkulturní komunikace.

4.5.1. Konfrontace tváří v tvář

Dobrovolníci se potkávají v bezprostředním fyzickém kontaktu, jehož celková zkušenost se pro ně vyznačuje z jejich pohledu bezproblematickou nesamozřejmostí- tedy dobrodružstvím a setkáváním se s něčím novým:

“Many people on workcamps they were coming from Spain or Italy and they were not meeting anyone from Syria for example. I was the first person they were meeting from Syria.“ (Alex)

Samotný kontakt se “světem tam venku“ považují za hodnotný, s čímž se pojí všeobecná hodnota zcestovalosti- “mít široké obzory“. Vlastnictví této zkušenosti je vlastnictvím interkulturního kapitálu, který k jeho vlastníkovi přitahuje pozornost. Myšlenkou, kterou zde sleduji je paradox, že se “světem tam venku“ se neustále setkáváme uvnitř “našeho každodenního světa“ a tím nemyslím pouze prostřednictvím médií, ale bezprostřední fyzický kontakt tváří v tvář. Rozdílem je míra konfrontace, ke které jsme v daných kontextech motivováni, a která je nám umožněna:

„people that were coming from east from east Asia like Thailand or Japan or China, thouse people I used to deal with them at the university in my life here in Berlin or anywhere I was there like thouse people are so quiet and they dont make so much like connection. But when I was at camps I feel like thouse people are so intelectual are so aa having many things in their minds that it deserves to seek with them many hours to explore what the good idea they have in this mind. Because at camps as we are like a few people and we have allways contact with each other so you are obligated to have contact“ (Alex)

Pro pochopení situace dobrovolníka si také musíme uvědomit, že v tváři v tvář zde neznamená pouze “diskuzi na gauči jako v talk show“. Dobrovolníci zůstávají tváří v tvář po celých 14 dnů, i když je dělí třeba zeď pokoje. *Workcamp* je jako aréna, ve které jste neustále nuceni vstupovat do sociálních interakcí s druhými.

4.5.2. Být otevřeným

Otevřenost představuje pro dobrovolníky klíčový faktor pro budování vztahů na campu. Z pohledu dobrovolníka se jedná o schopnost a ochotu být sdílným a přitom respektovat a zachovat legitimitu identit druhých. Z mého pohledu výzkumníka se jedná především o schopnost podrobit se a možnost pochopit jak explicitní tak implicitní pravidla campu. Někteří účastníci mají zkrátka mnohem menší možnost jednat podle většinové idey otevřenosti na campu, protože jejich model otevřenosti a budování vztahů se od ní může lišit v intenzitě, rychlosti či podobě jejího projevování. Univerzálně očekávaná schopnost otevřenosti je partikulárně podmíněnou: pro každého účastníka mohou hranice mezi otevřeností, autenticitou či upřímností a uzavřeností, nelegitimitou či přetvářkou splývat v křížovatku dilemat *sociálního risku*. V některých situacích nemůžeme být autentickými, aniž bychom přitom nenarušili legitimitu někoho druhého:

„Lara nám teď teda udělala crepes, jakože palačinky- přemýšlím tak nad tím, co by se stalo, kdybych jí řekl, že dělám lepší- ona je teď brána skrze tu Francii a crepes jako někdo povoláný k tomu jídlu, ale já bych to tím celé zbořil, je to trochu zakázáno takhle asi nabourat, ale asi bych to mohl uhrát zase do autu nějakým vtípkem.“ (Terénní deník, 29.7.)

Lidé s jinými komunikačním vzorci budou pravděpodobně znevýhodněni a postaveni do mocensky asymetrické pozice, protože jejich odlišný komunikační styl nebude v daném kontextu interpretován jako kulturní rozdílnost, ale především jako handicap a nedostatek.

Schopnost adekvátně konstruovat a reflektovat svou otevřenost v interkulturním setkání je specifickou formou interkulturního kapitálu. Interkulturní setkání pak není pouze o interakci, je především o určité vizuálně zachytitelné performanci. Některé kulturní identity tak mohou díky své potenciální atraktivitě pro druhé skýtat velkou hodnotu interkulturního kapitálu, která ovšem bez adekvátní performance zůstává nezhodnotitelnou:

“so for me doesnt matter who is like black, yellow, skinny, fat, it doesnt matter but I like people who are open you know, who want to know something about your person, not just talking about themselves you know.” (Olivie)

4.5.3. Komunikační a jazyková kompetence

Jako jazykovou kompetenci zde chápu schopnost účastníka komunikovat na požadované úrovni angličtiny.²⁶ Za komunikační kompetenci považuji schopnost efektivního jazykového jednání k budování přátelských vztahů (srov. Pokorný, 2010).

„Yeah actually the language is, I can say, is the base of building any relation to somebody.“ (Alex)

²⁶ Či jiného jazyka, který je oficiálním jazykem campu.

Mnoho účastníku se první dny stydí, říkají, že potřebují určitý čas na rozmluvení, protože nikdy nepoužili angličtinu pro běžnou komunikaci mimo seminární místnosti. Pro některé je dokonce zdokonalení se v jazyku motivací pro odjezd na camp. Zde bych se chtěl zastavit u zajímavého zjištění: mnohdy se stává, že jazyková úroveň účastníků je pro efektivní komunikaci nedostačující což vede k jejich velké frustraci. Takoví účastníci se však v hierarchii vztahů na campu díky problémové komunikaci nedostávají vždy nízko, jak bychom mohli očekávat. Mnozí jsou schopni účinně mobilizovat komunikační kompetence svého rodného jazyka a improvizovat s nimi v angličtině. Tímto se stávají excentrickými a zájem o jejich osobnost naopak roste. Dalším podobným případem kompenzace nízké jazykové kompetence je vysoká aspirace na interkulturní interakci- v takových případech chtějí dobrovolníkovi většinou lidé ve skupině kolektivně pomáhat v jeho úsilí, stává se z něj však jakýsi "benjamínek" s ambivalentní pozicí- je středem pozornosti, ale zároveň tak trochu problémem, který narušuje hladkost komunikace:

„Yento (Japonsko) a Ela (Řecko) měli v hospodě diskuzi o svých sourozencích a ona mu chtěla nabídnout, že její ségra je strašně pěkná, že je jí 16 a tak ze srandy mu řekla, jestli by si s ní nechtěl vyjít na rande. On chvilku šrotoval, nechápal ten význam, a navázal tak, že jestli má Ela ještě bratra, tak se jí zeptal: 'a co tvůj bratr' a v té chvíli to znělo divně, všichni se smáli, jakoby si chtěl na rande zajít s jejím bratrem, ale on se ptal jako zdvořilostně na téma rodina a né na téma partnerské vztahy.“ (Terénní deník, 1.8.)

Nutnost překládat významy svých sdělení do jiného jazyka je jednou z dimenzí toho, jak se pro účastníka na campu ze samozřejmého stává nesamozřejmé. Vrátit se můžeme rovněž ke pnutí mezi osobností a kulturou a dekonstruovat ho v rámci konfrontace tváří v tvář a zmiňovaných kompetencí převrácením do vztahu osobnost a kontext:

“A tady to je jako zvláštní, že na jednu stranu já jsem jako introvertní, že prostě mě i někdy dělá problém jako navazovat nějaké nové vztahy, ale přitom, kamkoli dojedu, tak jsem první, kdo mluví, protože ti lidi jsou třeba víc nervózní a já prostě jako s tím musím něco dělat aa aa a takhle mi tam třeba nedělalo vůbec problém navázat vztahy, ale třeba když si vezmu svoji vysokou školu, tak jednu část třídy vůbec neznám, jako že jsem se s něma vůbec nějak nespřátelil.” (Matěj)

4.5.4. Primus inter pares? Aneb růžové brýle rovnosti

Účastníci označovali vztahy ve skupině jako vztahy rovnosti. Často volili výrazy jako *„byli jsme jedna velká rodina“* nebo *„všichni jsme byli přáteli“*. V rámci pozorování jsem si všiml, že čím více bylo posilováno vědomí skupiny různými rituály a důrazem na soudržnost, tím více zde vznikala tendence účastníků minimalizovat konstrukce kulturních rozdílů. Navzdory této avizované rovnosti šlo jasně rozpoznat skupinky lidí, kteří k sobě pociťovali větší sympatie. Toto dělení je typickým pro mnoho campů, pro ten ve Freudenstadtu však bylo specifické tím, že zde šly zřetelněji rozpoznat skupinky genderové. Skupina žen se vyznačovala spíše blízkostí identit (až na jednu všechny ženy pocházely z Evropy, s věkovým rozpětím 5 let), zatímco skupinka mužů byla identitami více vzdálená (Japonsko, Korea, Taiwan, Sýrie, Česko, s věkovým rozpětím 10 let). Díky tomu šlo rozpoznat i rozdílnou dynamiku vztahů uvnitř skupinek. Pro ilustraci uvádím své reflexivní poznámky z deníku:

„Necítím se v mimoevropském mužském kolektivu zrovna doma, asi bych si lépe pokecal třeba s Rusem“. (Terénní deník 22.7.)

„Mužská osádka – tedy nikdo z evropy- jsou nakonec příjemnou změnou. Bylo to jenom takové halo po příjezdu.“ (Terénní deník 24.7.)

Důležitým byl také fakt, že oba leadeři byly ženy, přitom na většině campů se jedná o smíšený pár. Dominantní gender ve skupině rozpoznali

na různých campech i organizátoři, se kterými jsem měl možnost mluvit. Tvrdili, že jde rozpoznat feminní či maskulinní atmosféra a to i dle přístupu k práci. Pro nás bude ale daleko důležitější, že gender je na campu stejně významnou facetou v procesu identifikace a komunikace, jako např. etnicita:

„Večer jsme se někteří domluvili na procházce městem. Já jsem byl jediný muž v harému- cítil jsem tu náhlou genderovou nevyrovnanost. Holky začaly velice živě diskutovat o vlasové kosmetice a problematice testování kosmetiky na zvířatech a podobných cosi-bio věcech a pro mě bylo velmi těžké se nějak zapojit do diskuze.“
(Terénní deník, 29.7.)

Rovnost je spíše pocíťovaná, emická konceptualizace skupinových vztahů. Z analytického pohledu se jedná o konstrukci *“common ground”* a strategii zmirňování *sociálního risku*. V rámci skupiny se budou vždy vyskytovat první mezi rovnými: lidé charismatičtí, s velkou mírou atraktivního interkulturního kapitálu, s dobrou jazykovou a komunikační kompetencí či s předchozími campovými zkušenostmi. Aktéři na campu tedy vstupují do vztahů rovnosti z nerovných výchozích pozic.

Pojďme se na situaci dobrovolníka ve *workcampové* skupině podívat ještě drobnější optikou: rovnost, otevřenost a bezprostřední kontakt- všechny tyto faktory vytváří akcelerovanou dynamiku vztahů:

„the thing about the workcamp, that can apply for all workcamps, that you get to know the people very fast. You introduce them so fast and you get use to be friends with them so fast. I dont know how is that happen like because in just like one or two days you start to talk with one or two people of this workcamps like you know them for 30 or 40 years.“ (Alex)

Takto radikální a rychlý přechod mezi pozicí cizince a kamaráda není pouhou samozřejmostí! Vypovídá o tom, že představy o rovnosti nejsou vysněnou chimérou, ale skutečným prožitkem interkulturního setkání.

Dovolím si však kritickou poznámku: tento prožitek je spíše jakýmsi opojením skupinovou sociabilitou, nasazením růžových brýlí, které ještě více znesnadňují reflexi pnutí mezi vlivy *kultury a osobnosti*. Snadnost jejich nasazení a obtížnost jejich sundání pochopíme, když porovnáme uvedené úryvky Alexovy narace (před a za tímto odstavcem):

„You dont know everything about this people in 10 days, maybe you got to use to talk with them but you dont have to be so much like oooh i know everything so i can make this joke with them. This I learned from the workcamps but I learned it so late maeby at the last camp. (smích).“ (Alex)

Za obecný faktor efektivního jednání při interkulturním setkání bývá považován respekt. Porovnejme tedy svízelnost situace, ve které se nachází dobrovolníci s nasazenými brýlemi rovnosti s mou interpretací jejich narace o respektu: Pokud hovoříme o tom, že při interkulturním setkání je potřebný především respekt, mějme na paměti, že s respektem je to stejně jako s otevřeností- nikde není univerzálně dáno, kdo, koho a hlavně co máme vlastně respektovat. Jsou to naše národní identity a jejich reprezentace? Jsou to všechny pro nás salientní prvky identit druhých? Je to naše habituální jednání? V rámci campu se budeme muset spokojit s tím, že se jedná především o respekt jeho pravidel a respekt takového jednání, které vede k integritě skupiny:

“Sometimes it is difficult because you know- you want to do something opposite than others but you dont have any choice so you need to do it... so during this two weeks you cant be... be individual person, you need to be like team.“ (Olivie)

Respekt jakožto skutečně reflexivní jednání v rámci campu nevidím, jako něco, co je závislé na nějaké znalosti rozdílnosti a mým uznáním legitimacy této rozdílnosti. Naopak, je to schopnost imaginace: být dostatečně obezřetný a reflexivní a očekávat neočekávané, pro mě samozřejmé učinit

nesamozřejmým, jednání druhého vnímat jako smysluplné a legitimní, i když zatím legitimizováno nebylo. Je to uvědomění, že plně neznám kontext druhého a schopnost rozeznat intenciální jednání od jednání habituálního. Mějme tedy na paměti, že určité formy jednání je pro účastníky daleko obtížnější respektovat (alespoň v tom smyslu, ve kterém jsem respekt konceptualizoval) s nasazenými *brýlemi rovnosti!*

4.6. INTERAKCE KULTURNÍCH IDENTIT

V duchu “analytického rekurzivního nadívání” jedné kategorie druhou jsme se dostali k samotné klíčové kategorii, která drží celý “analytický pokrm” pohromadě. Pokusím se v ní o holistický a induktivní náhled na celý proces interakce kulturních identit aktérů, heuristicky se tak vracím a o vysvětlení obohacuji kategorii první.

4.6.1. Relační identita a integrita campu

Vybudování společné relační identity, tedy identity přátel, je pro účastníky klíčovou strategií pro vytvoření lepších výchozích pozic aplikace reflexivity a respektu. Přátelský vztah se stává základem pro snižování *sociálního risku*, neboť se vztahem přátelství si účastníci pojí atribut důvěry. Dominantní forma tohoto přátelství však není na campu předdefinována. Díky diverzitě kulturních identifikací se v prvních dnech otevírá prostor pro společné vyjednání této formy. Ve výhodě tedy budou ti, kterým bude organizační rámec campu umožňovat vyjednání právě jejich představy o budování vztahů s přihlédnutím k ovlivnění tohoto vyjednání naplněním či selháním faktorů interakce. Aktéry však na druhou stranu nelze brát jako “androidy” jednající podle naučených programů přátelství. Jejich aktérství spočívá hlavně v možnosti situační adaptace a improvizace. Připomínám zde fluidní charakter identifikace, který má vliv na naše jednání.

Účastníci si tak budují nejen jednu, ale minimálně dvě relační identifikace- po návratu z campu se z nich často stává "Schützův navrátilce":

"Two years ago when I finished my camp here, when I came back to Taiwan I was used to hug friends and I was like ooh I want to hug you and (they) ooh what are you doing. Ehhh so you can have body contact but it only happen when you are very close friend ... the most different is between female and the male body contact, here- it is really easy to see even different gender, they can have easy body contact, it doesnt matter we are different gender. I would like just... hey with body contact, yeah I am easy ... when I come back (to Taiwan), I will feel frustrated again. (Viliam)

Všichni participanti byli dotázáni, aby si představili camp pouze s účastníky své národnosti či dvou národností. Při této představě se vyjadřovali velmi emotivně. Projevovali ironické zděšení, konstruovali různé hypotézy o odlišnosti dynamiky vztahů a co je nejdůležitější- takový camp pokládali za iracionální, postrádající základní smysl, který podle nich dělá *workcamp workcampem*. Proč je tedy prostředí diverzity dobrovolníky tolik oceňovaným? Z jejich výpovědí vyplývá, že na campu měli větší možnost aktérství v *peer vztazích*, díky možnosti jednat nejen na základě kulturního kapitálu (jako v rámci naší každodennosti), ale také na základě kapitálu interkulturního.

Zmíněný faktor organizačního vakua a plavoucích zátek lze brát v rámci vývoje relační identity za funkcionální "porodní kontrakci"- ačkoli na účastníky klade tlak ve formě sociálního risku, zároveň tím vytváří nový prostor pro vyjednávání. Hypoteticky pak můžeme konstatovat: čím více je proces identifikace na campu formalizován v rámci organizační struktury, tím menší mají účastníci prostor pro vyjednání svých identit:

„If you wanna to change you have to have time to integrate with people like we are doing here (...) I am just connecting just all the information absorb all the information

and try to analyse it in my brain. Then if you want to accept it you will change and you will come more open to the people and to the world and if you will not accept it, it depends on you.” (Focus group, Alex)

Samotný organizační rámec campu je funkcionálně uzpůsoben zejména tak, aby vytvářel možnost integrace všech aktérů campu pomocí plnění společného pragmatického cíle. Účastníkům tak umožňoval budovat relační identitu, aniž by museli vyvíjet větší konfrontační úsilí:

“No asi to bylo i tím, že jsme trávili tolik času spolu, že prostě jsme jedli spolu, spali spolu, dělali nějaké aktivity spolu. Tam se jako ani nešlo nebavit.” (Matěj)

Stejně tak leadery nelze chápat pouze z intencí jejich mocenské pozice. Při svém školení jsou vedeni spíše k tomu, aby působili jako mediátoři a svou intervencí uzpůsobili podle fází skupinové dynamiky dle B. Tuckmana – formování, konflikt, stabilizace, synergie, rozpad (INEX-SDA, 2014).

4.6.2. Symbolická interdependence

Imahori a Cupach ve své teorii uvádějí, že ve fázi formování relační identity často dochází k vytvoření společného symbolického referenčního rámce aktérů (srov. 2005). Tento rámec jsem vyzoroval na všech campech, kterých jsem se účastnil a považuji ho za základ vnitřní integrace skupiny dobrovolníků. Zúčastněným pozorováním jsem identifikoval následující symbolický rámec:

Rituální charakter stolování, familiární oslovení a přezdívky, zpěv jedné společné oblíbené písně v průběhu campu²⁷, oblíbené hrnky a talíře u jednotlivců, familiární vztah k místním lidem (viz. příloha č.7), stereotypní organizační povely leaderů a jejich satirické parodování účastníky, vychutnávání pauz na kafe, které byly spojeny s pravidelnou donáškou pečiva či dortů od místních, společné přípitky a

²⁷ Ve Freudenstadtu to byla píseň Despacito, která se ke konci campu stala spíše prokletím díky tomu, že ji účastníci zpívali takřka každý den. Na jiném campu si jeden účastník přivezl kytaru a následně složil píseň, do které zakomponoval charakteristiky ostatních účastníků.

návštěvy hospod, postery s pravidly, rozvrhem, rozdělením kuchyňských a úklidových směn, s mezinárodním slovníkem (viz. příloha č.3) a s očekáváními a povinnostmi; pracovní nástroje typické pro jednotlivce, podepsané pracovní rukavice, osobní pracovní role a pracovní stanoviště (viz. příloha č.4), parodování pracovních organizačních povelů, vizuální dojem z práce odvedené společnými silami. (Upravené výpisky z terénního deníku, 22.7. – 5.8.)

Za důležité považuji zmínit i vizuální symbolické reprezentace kulturních identit účastníků, které by šlo rovněž označit jako součást symbolického rámce skupiny. Mezi tyto reprezentace lze zařadit zejména připravované jídlo, oblečení účastníků, dárkové předměty, brožury o regionu původu účastníka, prezentace kulturních památek, prováděné účastníky či dovezený alkohol a sladkosti. Nyní už můžeme pokročit od analýzy vývoje vztahů ve skupině k analýze vývoje procesu identifikace.

4.6.3. Facework

Vývoj procesu identifikace budeme sledovat skrze představení základních strategií jednání utváření pozitivní sociální hodnoty identit aktérů (tzv. facework). Hned v úvodu bude vhodné připomenout koncept sociálního risku, který jsem při psaní této práce vytvořil, a který se stal třetí analytickou linkou empirické části. Při bližším pohledu jsem zjistil, že se v podstatě jedná o interakcionistickou reinterpretaci Mertonova konceptu anómie (srov. 2000): Účastníci campu usilují o univerzální hodnotu mobilizace interkulturního kapitálu. Cesty, jak této hodnoty dosáhnout, ale nejsou (jak bychom mohli v duchu Mertonova konceptu očekávat) partikulárními, tedy dostupnými pro úzký okruh jedinců. Tyto cesty především nejsou vůbec definovány. Interkulturní setkání na campu, charakteristické sociálním riskem, tak z jistého pohledu připomíná partičku pokeru: na začátku je třeba vyjednat, podle jakých pravidel a s jakými kartami a žetony se vlastně hraje (viz. výhoda toho, kdo pravidla zná). Následně jsou rozdány karty (možné akceptované

a efektivní jednání) a ti hráči, od kterých se to zrovna žádá (ti, kteří jsou účastní konkrétní interakce) musí vsadit své žetony. Následně jsou na stůl vyloženy společné karty, podle kterých hráči uzpůsobují své další sázky (kontext situace). V průběhu hry pak mohou blafovat, mohou takticky podpořit jiného hráče, karty mohou složit a kolo ukončit atd. Jako první si představíme tři základní typy jednání, které následně doplníme o méně abstraktní příklady.

1.) Připisování, přiznávání a vyjednávání

V rámci výsledků svého výzkumu se ztotožňuji s tvrzením, že v sociálním smyslu není identita pouze to, s čím se identifikuje aktér sám, ale stejnou měrou to, s čím je identifikován druhými. Připisování, přiznávání a vyjednávání tak představují tři základní typy jednání faceworku. Zejména v prvních dnech se základem pro interkulturní komunikaci stávají různé formy stereotypizace:

„ (Nationality) it played the biggest role on the first three four days you spend in camp, the people are trying to disappear (participant měl zřejmě na mysli claim) that they are viewing you as for example as a human but this was not true this was a lie. They are allways dealing with you the first thing the country you are coming from.“ (Alex)

Ačkoli se podle rozhovorů participantů snažili vyhnout stereotypnímu vnímání druhých, jejich konverzace na campu stereotyp často využívaly (ať už se jednalo o připisování či přiznávání) jakožto jakýsi intersubjektivní základ, od kterého je možno diskuzi odvíjet:

„I think I have to start explaining our company you know- Samsung, LG because many foreigners knows these companies.“ (Jan)

Zajímavým byl také fakt, že pro základ konverzací účastníci volili takové stereotypy, které podle nich měly menší šanci ohrozit jejich tvář:

„Jan: You know, in Korea there is very weird culture for you, there are eating dog meat. Já: and you eat it? Jan: I have never try. Já: you are not trying explain this thing with dogs and so... Jan: No nono... Já: Why? Jan: Because many people hate this culture. Já: But you can make it clear... Jan: Yes.. If I would say we are eating dogmeat to Kate, then she would be ... (smích) Já: you can tell I don't eat it... Jan: I don't want to make them angry.“ (Jan)

Stereotypy byly také často používány ve formě lehkého humoru, se snahou o jejich bagatelizaci, zlehčení a uvolnění sociálního napětí:

„Fabian ráno vtipkoval, že děkuje Ciri za to, že sem přivolala zimu a déšť z Ruska.“ (Terénní deník, 23.7.)

V případě úryvku z deníku měl vtípek úspěch a později Ciri umožnil se k danému tématu vyjádřit. Důležitým je také fakt, že stereotyp je takto použit vždy v návaznosti na nějaký kontext, který z pozice účastníka jeho použití legitimizuje. Musíme však mít na paměti, že stereotyp v sobě obsahuje mocenský prvek- při jeho užití jako strategie faceworku se může stát, že zde vznikne asymetrie, protože v podstatě rozdělí partnery v konverzaci na žalobce a obviněného. Nehledě na to, že pokud se bude obviněný chtít obhájit, v rámci nastolené konverzace by tak měl učinit opět vtipnou cestou, jinak by jeho obhajoba mohla být vnímána jako útok na vztah. Matěj například vyprávěl o tom, jak kolem Čínské účastnice prošel pes a ve skupince vtipkovali, že by ho měli sníst k večeři:

“Já :jak reagovala? Matěj: jako smála se, ale neříkala, abychom přestali, ono někdy člověk, když řekne, aby ten druhý přestal, tak většinou ti lidi začnou ještě víc, takže je to takové, že vlastně možná ji to vadilo, ale v takové situaci člověk ani nemůže nic říct, protože to většinou tak je, že když se ozveš, tak ještě víc někdo do tebe šije“ (Matěj).

Vykomunikování stereotypů a předsudků do určité míry narušuje ekonomiku komunikace na campu, neboť díky jeho významové a diskurzivní zátěži vyžaduje více motivovaného mluvčího i posluchače, kteří mají dostatek prostoru a mohou si dovolit recipročně nárokovat druhý typ reflexivní komunikace:

„For example many people- you know I am from Syria and you know now that reputation about the Syrian about the refugee crisis ... when they are hearing that I am christian I was seeing like they are shocked ... Sometimes they dont believe when they see me I am eating pork, in Syria there is muslims and christians there is also muslims that are eating pork, they are open muslims. So they are like: why you eating pork, you are not muslim?“ (Alex)

2.) Konkrétní strategie

Zde uvedu konkrétní příklady, které mohou zahrnovat všechny tři základní typy jednání. Větší pozornost budu nejdříve věnovat strategii **zvídavosti**- jde o projevoování zájmu o kulturní identitu druhého, které ale implicitně obsahuje důraz na reciprocitu (já si poslechnu tebe, ty si poslechněš mě). Projev zvídavosti je tak reciproční podporou tváře partnerů v interakci:

“takže vlastně už ta zvídavost už je takový, takový projev jako nějaké úcty k té kultuře“ (Matěj)

Zvídavost je z analytického hlediska zajímavá tím, že při bližším pohledu zjistíme, že se nejedná o zvídavost ve smyslu- být o něčem informován. Na campu jsem v některých případech pozoroval, že účastníci zažívali spíše jistou formu odcizení v dialogu- konverzace pro ně byla jako pro posluchače obtížnou, neboť se nemohli plně vžít do vyprávění mluvčího, ale ze slušnosti a pro zachování tváře s ním v hovoru pokračovali.

Mezi další strategie vzájemné podpory tváře a snižování sociálního risku můžeme zařadit **humor**, vyjádření **podpory zvědavosti** posluchače, **satirickou performanci** a parodování, **relativizaci** stereotypů, vyjádření **pochvaly salientního vzhledu**. Specifickou strategií, pomocí které aktér získával mimo pozitivní tvář i možnost uvědomění svého interkulturního kapitálu byl **požadavek empatie**:

„so about working style, I think it is not good culture in Japan, so emm if you have any ee compliment about it for me?“ (Yento- Japonsko, Focus group).

Nalezli bychom však i strategie, které sice slouží ke vzájemné podpoře tváře, zároveň však vytváří mocenskou asymetrii: **intervence pomocí askripce**- aktér má velkou znalost kulturního pozadí jiného aktéra a stává se jeho „advokátem“, hovoří za něj, často jej tlačí askripce do vyjádření, které mu nejsou pohodlná a zároveň tak vystavuje na obdiv svůj interkulturní kapitál ve formě diskurzivních kulturních znalostí. Další strategií bylo **vyhýbavé jednání**- ať už se jednalo o vyhýbání se stereotypům nebo vyhýbání se aktuálním tématům politiky identit. Participantů se v konverzaci sice explicitně těmito problematickým tématům vyhýbali, implicitně si všem byly obě strany vědomy napětí, které tím vzniká a vyhýbání se tak mohlo mít i opačný účinek, než podporu tváře.

Ve výčtu strategií jednání bych zde mohl pokračovat, domnívám se však, že by se jednalo o nošení dříví do lesa, neboť všechny typy analyticky relevantního jednání již byly zmíněny v průběhu analytické části a nyní bude užitečnější provést závěrečné shrnutí a diskuzi nad výsledky výzkumu.

Závěr a diskuze

Pozorný čtenář by mohl namítnout, zdali si první a šestá kategorie neprotiřečí. Jak může organizační rámec campu na jedné straně sociální risk umocňovat a na druhé zase snižovat? Obávám se, že odpověď nemůže mít jednoduchou a přímočarou podobu. Na konci metodologické části jsem naznačil, že empirická část bude sledovat proces identifikace jakožto přesun z oblasti *being culture* do oblasti *doing culture*, pomocí linky pnutí mezi aktérstvím a strukturou. Toto pnutí se tedy nutně muselo promítnout do samotného procesu identifikace, který je místem, kde se aktér a struktura prolínají.

Dobrovolníci se v prvních dnech nachází ve fázi volně plovoucích korkových zátek v proudu identifikace, ve kterém jsou před nástrahami, vodními víry a kamennými hrázemi postrkovaní z břehu organizačním rámcem campu tak, že nakonec utvoří jeden velký korkový vor. Ačkoli se nyní plaví jako jedno korkové těleso, nástrahám proudu neuniknou. Ti, kteří budou ve středu voru, však budou na rozdíl od těch krajních ušetřeni náhodných nárazů a oděrek.

Pojďme si tedy shrnout kontradikce, do kterých se dobrovolníci dostávají. Prvním rozporem je **tenze mezi relační a kulturní identitou**: dobrovolníci na jednu stranu hledají to, co je spojuje čímž ve svém jednání a konstrukci svých identit na campu minimalizují kulturní rozdíly, na stranu druhou však tuto minimalizaci ve svých naracích o průběhu campu zastírají a uchylují se k diskurzivním a obecným obrazům odlišnosti své kulturní identity. Svou identitu vyjednávají z pravidla tak, aby toto vyjednávání neohrozilo jejich tvář a ideálně jim pomohlo v uvědomění jejich interkulturního kapitálu. Druhý rozpor vidím **mezi plněním agendy campu a plněním agendy přátelského vztahu**: od dobrovolníku je na jednu stranu vyžadováno, aby byli

konformními a dodržovali všechna dohodnutá pravidla a disciplinace, na stranu druhou mají být expresivními, osobitými, vyjadřujícími zájem o druhé, jednat tak, aby jejich jednání bylo hodnoceno jako autentické. Svou identitu pak vyjednávají tak, aby toto vyjednávání neohrozilo a ideálně podpořilo tvář druhých:

„You cant change your self during two weeks. You need to be very natural and you need to be yourself but you need to accept some rules. Because everyone has the same rules and you need to accept them and agree for it and you can't say for example i don't want to do that because it's bad, i don't like it, NOO you need to do it. Sometimes, you don't want to but you need to do it for group.“ (Alex)

Nabízí se zde určitá sociologická paralela, nazírat tyto tenze jakožto obrazy postindustriální (či informační) společnosti, ve které převládá jak důraz na individualismus a s tím související fragmentaci různých sociálních identit, tak nové formy sociální kontroly, sdílením intimity na sociálních sítích počínaje a městskými kamerovými systémy konče. Budoucí kvantitativní výzkum campů by se tak mohl kupříkladu zabývat testováním vztahů mezi mírou sociální integrace skupiny a mírou konstrukce kulturních podobností či rozdílností.

Co se však stane, když se na konci campu vor rozpadne a účastníci jsou náhlým vodopádem odhozeni zpět do bezpečí “ohraňčených” rybníků a tůněk svých národních států? Jakým způsobem integrují zkušenost z dravé řeky s prostředím klidné hladiny rybníka?

Viděli jsme, že na campu účastník není organizačním rámcem primárně nucen k tomu, aby měnil své názory, aby opustil pohodlí stereotypů. Je především nucen k tomu, aby opustil nebo minimálně konfrontoval svou rutinu (habituální jednání). Výsledná interkulturní kompetence účastníka přitom dle mého (výzkumem podloženého) názoru neznamenaá nějaké

pochopení druhých identit, jejich akceptaci, učení se toleranci atd. Je to především provedení inventury jejich vlastní dosavadní identifikace a nemilosrdné vystavení účtu komplexity, kreolizace, hybridity a „špinavosti“ světa, ve kterém žijeme:

“Jako dost velká přidaná hodnota v tomhle projektu je, že člověk zjistí, že... jako pro někoho, kdo třeba není až tak jako, neví až tak o okolním světě, tak by si zjistil hodně novinek, že ti lidi vůbec jako si nedokázali představit, že svět, ve kterém žijeme, dokáže být tak hrozně různorodý.” (Matěj)

Vraťme se ještě naposled k etické dimenzi interkulturního setkání. Pokud přijmeme myšlenku dělení sociálního světa na prostory “MY” vs. “ONI” za univerzální a přirozený důsledek nutnosti kategorizace světa přirozeného (srov. Eriksen, 2007, s.88), pak je vstup do “třetího prostoru” “MY a ONI” zakázaným ovocem. Pokud někdo ochutná zakázané ovoce, bere na sebe velké břímě- musí se vyrovnat se skupinovou složkou své identity- neboť mít nějakou identitu je v podstatě imperativem přemýšlení v binární opozici *buď a nebo* (srov. Eriksen, 2007). Jakkoli může vyznít následující pasáž z rozhovoru romantizujícím dojmem, skrývá v sobě klíčový aspekt, který na dobrovolníky (a jejich habituální jednání) činí vysoké etické nároky a nátlak:

“When you see a lot of different mind people you start to have your mind so wide. To start to accept people as they are, like them, you start to accept their opinion, you start to understand that eeee this man or this guy or this girl she is saying that because she has her circumstances she has, you will NOT have a free judge about the people.” (Alex)

Ve výsledcích z předvýzkumu jsem se domníval, že účastníci si díky campu tvoří kulturní kompetenci spočívající ve schopnosti překročit opozice “MY vs. ONI” a vidět svět z pohledu “MY VŠICHNI”. Tento romantický pohled je jen těžko slučitelný s naší nynější situací: viděli jsme, že interakce

na campu je protkána sítí asymetrických mocenských pozic a řadou tenzí, které samy o sobě k vytvoření nějakých interkulturních kompetencí nevedou. Naopak projít porodními kontrakcemi těchto kontradikcí je jednou z možností, jak se dostat do onoho třetího diskurzivního prostoru, který teprve nějakou další práci s kompetencemi umožní (viz. aspekt kulturní synergie vysvětlený na s.26 této práce). Můj výzkum tedy ukázal, že campy nelze jednoznačně pokládat za “trenažéry” interkulturních kompetencí. Pro hlubší pochopení dimenze neformálního interkulturního vzdělávání na campech by tedy bylo v budoucnu vhodné volit longitudiální studie jednání jejich účastníků s důrazem na komparativní hledisko dalších možných interkulturních setkání.

Vesmír interkulturní komunikace, kterým, jak pozorný čtenář jistě zaznamenal, jsme procházeli celou analytickou částí, skýtá mnoho podnětů, příležitostí a inspirace pro antropologické zkoumání současného globalizovaného světa lokální optikou. Podnět pro možná další směřování bádání v tomto vesmíru tedy zní: Ptejme se, kdo je tím, který určuje, co jsou to správné a špatné interkulturní kompetence. Vyvarujme se romantizujícím představám o možnosti setkávání se v rovnosti a nezaměňujme ji tak snadno s respektem. InSTITUTE interkulturního setkávání mohou pod záminkou dobré myšlenky zprostředkovat lidem komplexnější obrázek interdependentního světa, ve kterém nežijí totalizované kultury, ale více než 7 miliard lidí, tvořit nové hegemonie kulturního terorismu.

Osobní rozvoj, pozitivní vliv a dopad na komunitu- setkání se globálního s lokálním- pokud bude situace na *workcampu* otevřena reflexivním pozicím a meta-komentářům, může naopak vést k alternativním pohledům k již existujícím hegemonním identit národních států. Pamatujme, že interkulturní komunikace na *workcampu* bez možnosti její reflexe se může stát nástrojem totalizace našich identit, namísto romantických představ o osvobození aktéra

od potměšlých mocí struktury. Na druhou stranu bychom mohli namítnout, zdali je možné pouštět se do takovýchto závěrů po provedení jedné skromné kvalitativní studie. Pravdou totiž zůstává, že organizace a jednání účastníků se může i významně lišit camp od campu. Proto je nutné výsledky výzkumu chápat jako jeden z možných pohledů, který lze bez toho, aniž bychom si odporovali, doplnit řadou jiných, např. kvantitativně orientovaných studií či interdisciplinárních přístupů. Jednou z dalších možností pro kvalitativní přístup by pak mohl být design longitudiální případové studie aplikovaný na prostředí konkrétního campu.

Současný svět se podle Eriksena začíná přehřívat a to nejen co se podnebí týče. Důvodem tohoto přehřívání je jakási akcelerace modernity a změn, odehrávajících se v překryvech mezi oblastmi environmentálními, ekonomickými a sociálně-kulturními. Problémem, který zde Eriksen spatřuje, je absence regulujícího mechanismu, který by nám sděloval, jestli svět akcelerace jen zahřívá nebo již spaluje. Jednou z charakteristik tohoto přehřívání je krize identit a tendence, která spočívá v tom, že univerzální problémy si žádají především lokální řešení a možnost definovat svou identitu se stává nedostatkovou (srov. Eriksen, 2013). *Workcamps* dle mého názoru skýtají pro sociálněvědní výzkum zajímavou příležitost, jak lze alespoň z části uchopit působení globálních vlivů v lokálním kontextu. Koncepty jako interkulturní kapitál či řízení identit si rozhodně v rámci jejich metodologické aplikace zaslouží pozornost a rozvoj.

Seznam použitých zdrojů

Literatura:

- Barth, F. (2016). Etnické skupiny a hranice. Předmluva. In M. Jakoubek, *Teorie etnicity: čítanka textů* (s. 205-237). Praha: Slon.
- Bernard, H. R. (2006). *Research methods in anthropology: Qualitative and quantitative approaches*. Lanham: AltaMira Press.
- Carbaugh, D., Boromisza-Habashi, D., & Ge, X. (2006). Dialogue in Cross-Cultural Perspective. In N. Aalto & E. Reuter, *Aspects of intercultural dialogue: theory, research, applications* (s. 27-46). Köln: Saxa.
- Clifford, J., & Marcus, G. E. (1986). *Writing culture: the poetics and politics of ethnography : a School of American Research advanced seminar*. Berkeley: University of California Press.
- Cohen, A. (2016). Lekce z etnicity. In M. Jakoubek, *Teorie etnicity: čítanka textů* (s. 119-133). Praha: Slon.
- Cupach, W. R., & Imahori, T. T. (2005). Identity management theory: Facework in Intercultural Relationships. In W. B. Gudykunst, *Theorizing about intercultural communication* (s. 195-210). Thousand Oaks, Calif.: Sage.
- Eriksen, T. H. (2007). *Antropologie multikulturních společností: rozumět identitě*. Praha: Triton.
- Foucault, M. (2000). *Dohlížet a trestat: kniha o zrodu vězení*. Praha: Dauphin.
- Gilroy, P. (1995). *The black Atlantic: modernity and double consciousness*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.
- Goffman, E. (1999). *Všichni hrajeme divadlo: Sebe prezentace v každodenním životě*. Praha: Nakladatelství Studia Ypsilon.
- Hall, S. (1990). Cultural identity and diaspora. In J. Rutherford, *Identity: community, culture, difference* (s. 222-237). London: Lawrence & Wishart.
- Hall, S. (1996). Question of cultural identity. In S. Hall, *Modernity: an introduction to modern societies* (s. 595-629). Malden, MA: Blackwell.
- Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha: Portál.
- Jenkins, R. (2016). Přehodnocení etnicity. In M. Jakoubek, *Teorie etnicity: čítanka textů* (s. 133-141). Praha: Slon.
- Katrňák, T. (2004). *Odsouzení k manuální práci: vzdělanostní reprodukce v dělnické rodině*. Praha: Sociologické nakladatelství.

- Merton, R. K. (2000). *Studie ze sociologické teorie*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Moree, D. (2015). *Základy interkulturního soužití*. Praha: Portál.
- Okamura, J. Y. (2016). Situační etnicita. In M. Jakoubek, *Teorie etnicity: čítanka textů* (s. 337-353). Praha: Slon.
- Pokorný, J. (2010). *Lingvistická antropologie: jazyk, mysl a kultura*. Praha: Grada.
- Schütz, A. Alijevová, D., & Tížik, M. (Eds.). (2012). *Príspevok Alfreda Schütza k sociologickej teórii*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Strauss, A. L., & Corbinová, J. (1999). *Základy kvalitativního výzkumu: Postupy a techniky metody zakotvené teorie*. Boskovice: Albert.
- Švaříček, R., & Šedová, K. (2007). *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha: Portál.
- Univerzita Karlova, & Petrusek, M. (1996). *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum.
- Wolf, E. R. (1982). *Europe and the people without history*. Berkeley: University of California Press.

Elektronické zdroje:

- Eriksen, T. H. (2013). An overheated world. Retrieved from <http://www.sv.uio.no/sai/english/research/projects/overheating/>
- Otten, M., & Geppert, J. (2009). Mapping the Landscape of Qualitative Research on Intercultural Communication: A Hitchhiker's Guide to the Methodological Galaxy [Online]. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, 10(1), 1-28. Retrieved from <http://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/1252/2711>
- Paleček, M. (2008). Identita – podivný pojem [Online]. *Antropowebzin*, 4(1), 62 - 71. Retrieved from <http://www.antropoweb.cz/cs/identita-podivny-pojem>
- Pöllmann, A. (2013). Intercultural Capital [Online]. *Sage Open*, 3(2), 1-7. Retrieved from <https://doi.org/10.1177/2158244013486117>
- Pöllmann, A. (2016). Habitus, reflexivity, and the realization of intercultural capital: The (unfulfilled) potential of intercultural education [Online]. *Cogent Social Sciences*, (2), 1-12. Retrieved from <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/23311886.2016.1149915>

Tošner, M. (2008). Postmoderní a kritická antropologie [Online]. Antropowebzin, 4(3), 35-43. Retrieved from <http://www.antropoweb.cz/cs/postmoderni-a-kriticka-antropologie>

Prameny:

Alliance of European Voluntary Service Organisations [Online]. (2016). Citováno dne 13. března 2018, Dostupné z: <http://www.alliance-network.eu/what-is-the-impact-of-workcamps/2016/3108/>

European Heritage Volunteers [Online]. (2017). Citováno dne 11. března 2018, Dostupné z: http://www.volunteermatch.org.tw/IW/download/2017/Open_Houses/Open_Houses2017.doc.

Marková, D. (2012). Dobrovolnictví à la carte. Etnografický výzkum vybraného workcampu. Bakalářská práce. Praha: Univerzita Karlova.

INEX-SDA, z.s. (2014). Příručka pro vedoucí. Praha.

INEX-SDA, z.s. [Online]. (2017). Citováno dne 13. března 2018, Dostupné z: <https://www.inexsda.cz/>

Vlastní zdroje:

Rozhovor s Alexem

Rozhovor s Janem

Rozhovor s Olivíí

Rozhovor s Viliamem

Rozhovor s Matějem

Skupinový rozhovor (focus group) č.1- interkulturní komunikace

Skupinový rozhovor (focus group) č.2 – normativita práce v různých kulturách a kontextech

Terénní deník

Seznam příloh

Obrazové přílohy

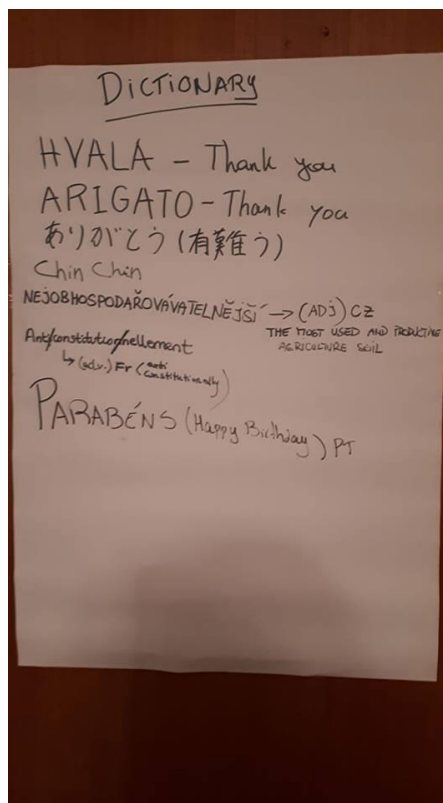
Příloha č.1: Úvodní organizační porada

Příloha č.2: Informační briefing

Příloha č.3: Poster s mezinárodním slovníčkem. Ukázka organizačního vakua- příspěvky na posteru přibýly pouze dvakrát- při jeho založení a když jsem příspěvek a diskuzi nad ním inicioval sám, abych poté mohl pozorovat interakce dobrovolníků.

Příloha č.4: Pracovní stanoviště. Dobrovolníci mezi sebou často diskutovali na téma: pracovní role vs. genderová role.

Příloha č.5: Banket před hotelem Waldlust- seznámení s místní komunitou, která si pro nás připravila menší pohoštění. Večer probíhal formou neformálních diskuzí a rozhovorů v menších skupinkách. Dobrovolníci se po skončení banketu přesunuli zpět na své ubytování, kde, opojeni alkoholem a zážitkem konfrontace místní komunity, mezi sebou diskutovali nejotevřeněji od začátku campu.

Příloha č.6: Článek v novinách

Příloha č.7: Závěrečné foto s Hansem- pouze německy mluvícím správcem budovy, ve které jsme byli ubytováni.

Zdroj fotografií: *Archiv účastnice campu.*

**Poznámka: Fotografie jsou použity se souhlasem účastníků na nich vyobrazených.*

Osnova polostrukturovaného rozhovoru (Příloha č.8)

Tell me about what workcamps mean for you.

- What is your workcamp **story**? What was your motivation to go there?

Tell me about your workcamp experience.

- How was the **first day**? What were your **feelings** when you were getting to know others?
- How did you feel about **physical** differences?

- About what were conversations you had during **work**? (topics)
- Why did you share those topics?
- How were the others telling you their opinions? (explaining, opposing, arguing, story...)
- What do you think, was the purpose of your conversations?
- How much personal were the conversations? (when personal / when formal?)
- What do you consider to be the hardest topic to talk about?

- Can you tell me, **how the others saw you**, from their point of view? How they reacted on your expressions?
- Do you know- at workcamp, when you have **free time**, during afternoon, sometimes people get together by a chance in some common room and just chat and talk. Do you have sort of similar experience?

Tell me about international group of people you were part of.

- How could you describe the **relationship** you had with people at workcamp (volunteers, camp leaders, locals)?
- Can you **compare conversations** with your peers or close friends and conversations with people at workcamps?
- Did you have a **stronger** relationship with some people?
- Can you imagine workcamp **only** with people from your **home country**? What would be the difference?
- How much did **camp leaders** influenced relationships in group?

Tell me about how did you feel during workcamp.

- What was your **state of mind** during workcamp? How did you feel in general?
- Did you feel **different** from others at some point of workcamp?
(yes- why? In which situations / no- why is that?)
- Were you always **certain** about what to say or how to react?
- What were **reactions** on your differences?
- Did you **avoid** some topics or situations?
(yes- why, can you imagine speaking about them? / no- why it was so easy going?)

Tell me about how did the others feel during workcamp.

- Have you seen others **having troubles** handling something due to their misunderstanding? (did you experience cultural shock? Opatrně s tím pojmem)
- Do you think that for the others was their nationality and culture **less or more** important during workcamp than for you?
- Is there something on workcamp you **experienced with others** what you don't experience in your daily life/culture?
- When are you explaining to the others something about your culture, is it about your **country** or is it about **your self**? How do you understand this relationship?
- How much can you **influence** others impression of you Or is it about impression?

Tell me about what did you learn during workcamp.

- Can you **sum up**, what was the role of workcamp in your life?
- What is the **difference** between workcamp and vacation?

Tell me about workcamp ending.

- What about **saying goodbye**? How did you experience it?
- Have you **discovered** something about 1.) yourself + 2.) your culture due to workcamp?
- Can you compare experience from workcamps to some **similar experience** from your life?

Informační podklady k výjezdu na camp (Příloha č.9)

Infosheet 2017

OH-H01 European Heritage Volunteers

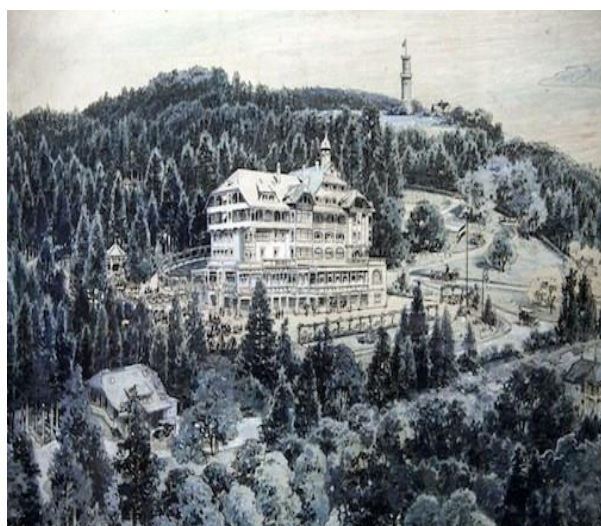
The historic park of the former “Waldhaus” Grandhotel in Freudenstadt

Dear volunteer,

Please read the following information carefully.

With this info sheet you get some useful and important information about the project you have decided to participate in. The team of Open Houses is looking forward to host you soon in Freudenstadt. We wish you a safe and pleasant trip and a nice stay.

Code	Location	Area	Dates	Type	Vols
OH-H01	Freudenstadt	Germany	22/07 – 05/08	ENVI/STUDY	14

The “Waldlust” Hotel in **Freudenstadt**, founded in 1899, was a first choice resort of a noble society of spa guests. It stands as a historic architecture building, as a cultural heritage treasury, as a long time social meeting place in a high rank – a unique symbol of a former golden period of town development.

During the 1st third of the 20th century the hotel took a breathtaking career, carried by the arrival of many world famous guests – kings, queens, princes, poets and artists.

“Waldlust”, the leading hotel of Freudenstadt, came to success by the entrepreneurial genius of a widespread hotel dynasty, the Luz family, who owned and managed several well known houses in Freudenstadt, Baden-Baden and Austria.

Today the old palace with its impressive size and scenery and its glorious “personal” history offers us a review back to a golden era, almost unimaginable for such a small town deeply embedded in the Black Forest woods.

The Freudenstadt Association for Heritage (“*Denkmalverein Freudenstadt*”) is highly ambitious to preserve the splendid architecture as a cultural heritage site of a great age. Therefore it undertakes rooftop repairing and other constructive measures, carries out conservation works as well as preventive measures against the loss of art. The association also informs about the great history of the heritage site by guided tours and by public relation efforts of all kinds.

The “Waldlust” Hotel is surrounded by a wide park area, which formerly served as an old style wellness and leisure time retreat for the noble high society clientele: with

broad promenades, nicely built in the steep hillside, with stone walls and stair cases as well as intimate sitting opportunities, which offers marvellous outlooks.

This once very characteristic Grandhotel leisure ground had been fallen to oblivion in many years.

Forms and structures had gone lost, due to the absence of any gardening and cultivation – until the Freudenstadt Association for Heritage started to restore paths and interesting places of this traditional ground.

WORK

The project will consist of two parts – a practical working part and a study part.

The practical working part, which will take place at different parts of the site, will last six hours per day. In the evenings and during the weekend there will be time for the educational and cultural activities.

The European Heritage Volunteers Project aims at **restoring and cultivating further parts of the historic hotel park**. Thereby the old concept of “Parkwald” (park forest) should be regained und brought into presence. This concept, being founded during the 1st decade of 20th century solely in Freudenstadt, means a specific and delicate kind of cure and wellness infrastructure.

The “park forest” idea had come out as a unique pioneer act made by the Freudenstadt town builders of those years. In 2025, when Freudenstadt will host a half year “green exhibition” for the state of Baden-Wuerttemberg, the hotel park should contribute a singular and outstanding historic scenery.

The works, which will be carried out during the project, include a conceptual und intelligent sweep of the green wilderness, which has captured the originally garden site. This means the **clearing of small or middle aged trees and plants** that are not typically for the park as well as the excavation of garden structures with century old origin currently covered by leaves.

Finally, a **handcrafted historic water suspension system** in the hill slope, dating back to 1892, which combines as well technical as artistic construction value, will be restored.

Those works and measures will surely help the city of Freudenstadt, its citizens and guests, to realize the enormous treasure of air-bath heritage and livelihood during the golden age, when this formerly rural town deep down in the woods became a world famous spa resort.

The garden project can also set an impulse for a highly needed renewal, a new start for the whole old cure district of Freudenstadt.

PLEASE NOTE: In the frame of a public presentation you will have to introduce one cultural or natural heritage site with similar character or in a similar situation as a World Heritage Site of your home country.

You are free to focus in your presentation on a detailed description of this site, on the way of conservation and / or maintenance of the site or on touristic, educational or volunteering activities at the site. You should illustrate your presentation with pictures, videos etc.

Please be prepared!

GENERAL INFORMATION

LOCATION	Freudenstadt is located in Baden-Wuerttemberg. Next towns are Offenburg (51 km) and Tübingen (59 km).
ACCOMMODATION	Simple shared rooms with beds, warm showers, toilets. No washing machine.
FOOD	The meals will be prepared together as they are part of the community life, what means that everybody will be responsible for the meal at least once during its stay. So it would be very nice if you could bring typical recipes from home in order to introduce each other to the preparation of food from all over the world.
FINANCES	All costs are covered, including food, accommodation and insurance during the stay at the project location except travel costs. You have to organise the journey to and from the camp place by yourself and at your expenses. Furthermore you have to bring your own pocket-money. Fees, which sending organisations are charging from the volunteers while sending them to Open Houses' projects are not transferred to Open Houses.

WHAT TO BRING	<p>Usually average temperatures in Germany during the summer time are about 15° to 30°C, during the night it might get colder. It is possible that we have three weeks of non-stop sunshine, rain every day is not impossible either.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Passport • Insurance Certificates (Participants from the EU have to bring their European Health Insurance Card) • sleeping bag • very sturdy working shoes !!! • hat as sun protection • waterproofed coat (you will also work in easy rainy conditions) • mosquito protection lotion • typical recipes, sweets, music, instruments and games from your home country
ARRIVAL DAY AND TIME	<p>The camp starts on Saturday 22/07/2017. The first day is the arrival day and we ask you to arrive at the meeting point between 4 pm and 7 pm. So all the volunteers will have the first dinner together and can already get to know each other.</p>
LEAVING THE CAMP	<p>The last day of the camp, the leaving day is Friday 05/08/2017. You can not stay longer at the camp place.</p>

HOW TO GET TO FREUDENSTADT

By plane: Next airport is **Stuttgart (STR, 81 km)**

By train: Next railway station is **Freudenstadt Main Station**

By Bus: Next bus station is **Freudenstadt**

MEETING POINT	SATURDAY, 22/07/2017 at FREUDENSTADT MAIN STATION between 4 PM AND 7 PM!!!
ARRIVAL PHONE	*****
<p>Please inform us about the times of your plane, train and bus as soon as you know it! Please send an e-mail to ***** at the latest one week before your arrival.</p>	

TRAIN TICKETS

We advise you to use **only local transportation** (RE/RB) and to buy your ticket **directly at the railway station in Germany**. Intercity trains and similar fast trains (IC /ICE) are very expensive. In Germany we have **regional tickets** and **weekend tickets**, which are quite cheap and can be used **with up to 5 people** in the specific region or all over Germany with local transportation.

TRAIN CONNECTIONS

To find out train and local bus connections have a look at the internet at **Deutsche Bahn** (German Rail) under www.bahn.com. This webpage is available in English, too. Please keep in mind that for fast IC, EC and ICE trains you have to pay extra supplements.

If you arrive at weekend (Sat or Sun) you may buy a so-called "**Wochenend-Ticket**" (weekend ticket): valid on Sat **or** Sun, for no matter what distance all over Germany, **40 Euro**, but only available for local transportation (RE / RB). This ticket is also available for more persons (up to 5) for + 4 Euro/person. In Thuringia and Saxony you can also use the "**Baden-Wuerttemberg-Ticket**" valid from Mo till Sun, for one person, no matter what distance within Baden-Wuerttemberg, **23 Euro**, only available for local transportation (RE / RB / regional Bus). This ticket is also available for more persons (up to 5) for + 5 Euro/person.

LONG DISTANCE BUS CONNECTIONS

Since 2013 there had been established a long distance bus system in Germany. The tickets for the busses can be bought in advance by internet and are often cheaper than those for the trains. You can have a look on www.busradar.com. This webpage is available in English, too.

**Poznámka: Infosheet byl upraven tak, aby byly zachovány zásady důvěrnosti.*

